

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MUSIQA TA‘LIM KAFEDRASI

Jabborova Sitorabonu Fattox qizining

5111100 - Musiqiy ta‘lim yo‘nalishi bakalavri darajasini olish uchun
yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Mavzu: Maktabgacha ta‘lim muassasalarida musiqiy
tarbiyaning maqsad va vazifalari guruh va faoliyatlar misolida

Ilmiy rahbar: pedagogika
fanlar nomzodi, dotsent
B.X.Madrimov

Buxoro – 2017

MUNDARIJA

Kirish.....	4-6
1. BOB. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa tarbiyasi va metodikasi	
1.1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari	7-18
1.2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning qo'shiq aytish malakalarini oshirish.....	19-26
2.BOB. Bolalar muassasalarida musiqa mashg'ulotlarida ijrochilik turli musiqiy tadbirlarni o'tkazish uslublari.	
2.1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa mashg'ulotlarida ijrochilik.....	27-39
2.2. Maktabdan tashqari muassalarida turli musiqiy tadbirlarni o'tkazish uslublari.....	40-46
XULOSA.....	47-49
ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	50
ILOVA.....	51-52

Mavzu: Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari guruh va faoliyatlar misolida

Reja:

Kirish

2. BOB. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa tarbiyasi va metodikasi

- 2.1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari
- 2.2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning qo'shiq aytish malakalarini oshirish

2.BOB. Bolalar muassasalarida musiqa mashg'ulotlarida ijrochilik turli musiqiy tadbirlarni o'tkazish uslublari.

- 2.1. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa mashg'ulotlarida ijrochilik.
- 2.2. Maktabdan tashqari muassasalarida turli musiqiy tadbirlarni o'tkazish uslublari.

XULOSA

ADABIYOTLAR RO'YXATI

ILOVA

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda jamiyatimizning eng muhim vazifalaridan biri barkamol shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Birinchi Prezidentimiz takidlaganidek: “Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo‘lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko‘ra kuchli, bilimli, dono va albatta baxtli bo‘lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etayotgan ekanmiz, bu borada manaviy tarbiya masalasi hech shubhasiz beqiyos ahamiyat kasb etadi”. Respublikamizda o‘tkazilayotgan islohotlarni takomillashtirish iqtisodiyotimizni rivojlangan davlatlar qatorida bo‘lishi katta ahamiyatga ega.

Oldimizda turgan maqsadlarimizga erishish yoshlarimizning intellektual salohiyati va kasbiy tayyorgarligiga boliq. YAni, barkamol avlodni tarbiyalash oldimizda turgan eng muhim vazifalaridan biridir.

Islom Karimovning "YUksak manaviyat – yengilmas kuch" asarida musiqa sanati haqida ham o‘z fikrlarini bildirganlar. Musiqaning inson ruhiy kamolotiga tasiri haqida gapirib albatta, bu maqsadga musiqa sanatisiz erishib bo‘lmasligini takidlaganlar. Prezidentimizning “Bolalar musiqa va sanat maktablarining moddiy texnik bazasini mustahkamlash va ularning faoliyatini yanada yaxshilash bo‘yicha 2009-2014 yillarga mo‘ljallangan chora tadbirlari”¹ to‘risidagi farmoyishlari ham musiqa sanadini rivojlantirishga davlat siyosati darajasida etibor berilayotganining natijasidir.

YUrtboshimiz SH.M.Mirziyoev etirof etganlaridek barkamol avlodning bilim va salohiyatini oshirish ularni qobiliyatini rivojlantirish millatimizning kelajagini har tomonlama yuksaltirishga xizmat qiladi. SHunday qilib barkamol avlod talim-tarbiyasi chinakam marifatli kishilarni aniq maqsad yo‘lida mustaqil fikrlay oladigan o‘z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan shaxslarni shakllantirish davlatimiz siyosatining dolzarb yo‘nalishlaridan biridir

¹“Халқ сўзи” рўзномаси Т. 8.01. 2008 -йил 4- бет

Malakaviy bitiruv ishning maqsadi va vazifalari. Bitiruv malakaviy ish, maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari guruh va faoliyatlar misolida hosil qilishning ahamiyati xususida so'z boradi.

Maqsadimiz maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyani tashkil etish usullari. O'zbekiston musiqa madaniyatini rivojlantirishda maktabgacha ta'lim muassasalarida olib borilgan qo'shiqchilik malakalarni oshirish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyati

1. O'sib kelayotgan yosh avlodni yaxshi ijrochi sozanda etib tarbiyalash.
2. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari tanishtirish.
3. Bolalar muassasalarida xalq cholg'u orkestrlik tuzish va qo'shiqlarni ijro qilish yo'llari va usulari o'rgatish
4. Har bir ijrochi mohirona ijrochilik malakasiga ega bo'lishi uchun uslubiy tavsiyalar tayyorlash.

Ilmiy - tadqiqot metodlari.

1. Talimga oid davlat hujjatlari, chang talimiga oid o'quv dasturlari, davlat talim standartlari, darsliklar, o'quv qo'llanma va boshqa adabiyotlarni tahlil etish.
2. Kuzatish.
3. Suhbat.
4. Tajribani tashkil etish va umumlashtirish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi va nazariy ahamiyati shu bilan aniqlanadiki maktabdan tashqari muassasalarida o'zbek cholg'u asboblariga bo'lgan qiziqishi, ijrochilik mahoratini oshirishga doir ilmiy mulohazalar va uslubiy ko'rsatmalar bitiruv malakaviy ish sifatida birinchi marta tadqiq qilinmoqda.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shu bilan belgilanadiki ushbu bitiruv malakaviy ishda berilgan tavsiya va uslubiy ko'rsatmalardan maktabdan tashqari hamda musiqa va sanat maktabining sinfdan tashqari darslarida o'quvchilarini cholg'u asboblariga bo'lgan qiziqishini shakllantirish va ijro mahoratini oshirish jaroyonida qo'llash mumkin.

Bitiruv malakaviy ishi hajmi: Kirish, ikki bob, to'rtta paragraf, xulosa va adabiyotlar ro'yxati, ilovalardan iborat.

1. BOB. Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqa tarbiyasi va metodikasi

Musiqa savodining ahamiyati va vazifalari maktabgacha ta'lim muassasasida va oilada olib boriladigan barcha tarbiyaviy ishlar, bu oliyjanob fazilatlarni yosh avlodda bog'cha yoshidan boshlab shakllantirishga bog'liq. Darhaqiqat, musiqa savodini o'rganish bog'cha yoshidan boshlanadi. Ko'pgina bolalar maktabgacha tarbiya davrida bog'chaga qatnab, bog'chadagi musiqa mashg'ulotlarida dastlabki musiqaviy malakalarni hosil qiladilar. Ko'pgina qo'shiqlar va o'yinlarni o'rganib olgan hamda ritm va raqs harakatlari bilan tanishgan bo'ladilar. Uyda tarbiyalangan bolalar ham muayyan musiqaviy tasavvurga ega bo'ladilar: radio va televideniya orqali eshittiriladigan bir qancha musiqa asarlari ularga tanish bo'ladi. Garchi ana shu bilimlar sistemaga solinmagan bo'lsa-da, musiqa o'qituvchisi bolalarda musiqadan nazariy tushunchalar hosil qilishda o'sha bilimlarga ma'lum darajada suyanib ish ko'rishini mumkin. Bolalar muassasalarida musiqa ta'limiga asos solinadi, shuning uchun musiqa rahbari ayniqsa o'qitish metodikasini yaxshi bilishi, bog'cha yoshidagi kichik bolalarning yosh va individual xususiyatlarini, ularning musiqa va qo'shiqchilik imkoniyatlarini chuqur bilishi zarur. Musiqa ta'limini shartli ravishda ikki bosqichga bo'lish mumkin.

Birinchisi, tayyorlov bosqichi. Bundan ko'zlanadigan asosiy maqsad – bolalarning musiqa uquvini o'stirishdir. SHu vaqt mobaynida bolalar musiqa tovushlarining baland-pastligi va cho'zimi kabi o'ziga xos xususiyatlarni ajrata bilishga o'rganishlari va nota yozuvini o'rganishga tayyorlanishlari kerak. Ikkinchi bosqichda nota savodi, ya'ni bevosita musiqa tovushlarining grafik usulda ifodalanishi – nota yozuvini o'rganishga kirishiladi. Musiqa mashg'ulotlari jarayonida bola hayotiy voqelikni musiqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bolalar yoshiga mos musiqa asarlari kichkintoylarda unutilmas taassurot qoldiradi, ularning ruhiy dunyosini boyitadi. Bog'cha sharoitidagi musiqaviy tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy san'at bilan uzviy bog'langan holda amalga oshiriladi. Ashula aytish usuli, janrdagi musiqa asarlari, xususan, syujetli cholg'u pesalarini tinglash,

musiqaviy o'yinlar bilan shug'ullanish va raqsga tushish jarayonida musiqa mashg'ulotlari ko'pincha badiiy so'z bilan belgilanadi. Bola badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etishi va chuqur idrok qila olishi uchun tasviriy san'at asarlaridan unumli foydalaniladi. Turli metodlardan foydalanib o'tkaziladigan har bir musiqa mashg'ulotlari kichkintoylarda badiiy estetik zavq uyg'otadi, ularning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, ijodiy fikri va nutqini o'stiradi.

Bundan tashqari, musiqaviy o'yin va postanovkalar, raqslar bolalarda ritm tuyg'usi, chaqqonlik va harakatchanlik malakalarini rivojlantiradi hamda qomatning to'g'ri o'sishiga yordam beradi. Musiqa uquv qobiliyati asosan quyidagi musiqa uquv turlaridan iborat bo'ladi: musiqaviy uquvi, musiqaviy tovushlarning baland-pastligini his etish qobiliyati, tembr uquvi (musiqa tovushlarining bir-biridan farq qiladigan, o'ziga xos jihatlarini ajrata bilish qobilyati), ritm tuyg'usi va musiqa xotirasi. Bolalar bog'chasida olib boriladigan musiqa tarbiyasining asosiy maqsad va vazifalarini quyidagicha belgilash mumkin:

1. Bolalarning musiqaga qiziqishini oshirish va uni sevishtirishga o'rgatish.
2. Musiqa asarlari bilan tanishtirish jarayonida bolalarda emosional his-tuyg'ularini hosil etish yo'li bilan ularning musiqa haqidagi tasavvurlarini boyitib borish.
3. Bolalarni oddiy musiqa tushunchalari bilan tanishtirish, musiqa tinglash, ashula aytish, musiqa bilan harakat qilish, raqsga tushish va bolalarning oddiy musiqa asboblari kuy chalish ko'nikmalarini shakllantirish va ijodiy qobilyatini o'stirib borish.
4. Bolalar ovozini asrab tarbiyalash, ashula aytishning dastlabki ko'nikmalarini hosil etish, qo'shiqlarni sodda, ravon, erkin, tabiiy va ifodali kuylashga o'rgatish.
5. Musiqa asarlaridan ta'sirlanish, shu asosda bolalarda musiqaviy did va badiiy muhokama yuritish malakalarini rivojlantirish.
6. Turli musiqa mashg'ulotlari jarayonida improvizatsiya qilish musiqadagi badiiy obrazni o'yin va xor ovozlar vositasida ifoda etish, ma'lum musiqaviy mavzuga yangi o'yin o'ylab topish.

7. Musiqaviy tarbiya mashg'ulotlarini bog'cha hayoti bilan bog'lash, bog'chada o'tkaziladigan turli mashg'ulotlarda va marosimlarda o'rganilgan kuy va qo'shiqlardan keng foydalanish, turli ertaliklar, konsertlar uyishtirish vositasida musiqa kundalik hayotimizning ajralmas yo'ldoshi ekanligi haqida bolalarda tushuncha hosil qilish.

Musiqiy tovushlar va ularning xususiyatlari. Tovush qator registr va ularning vazifalari Tabiatda uchraydigan hamma tovushlar musiqali va shovqinli tovushlarga ajratiladi. SHovqinli tovushlar qasirlash, g'ijirlash, dukullash, gumburlash singarilar bo'lib, aniq balandlikka ega emas. SHuning uchun ular musiqada qo'llanilmaydi. Musiqaviy tovushlar esa ma'lum balandlikka ega bo'lib, insondagi eshitish analizatori bu tovushlarni payqab oladi. Musiqiy tovushlar turi, xususiyatiga ko'ra, bir-biridan farq qiladi. Bu xususiyatlar tovushning balandligi, qattiqligi, davomiyligi va tembrdan iboratdir. Tovushlar balandligi tebranuvchi jismning tezligiga bog'liqdir. Tebranish qancha tez bo'lsa, tovush shunchalik baland bo'ladi va aksincha, tebranish qanchalik sust bo'lsa, tovush shunchalik past bo'ladi. Tovush qattiqligi tovush manbasi bo'lgan jismning tebranish amplitudasiga bog'liqdir. Tovush qanchalik qattiq bo'lsa, shuncha qattiq ishlatiladi va aksincha. Tovush cho'zimi manbasi tebranishining davom etishiga bog'liq bo'ladi.

Musiqa ijrochiligi uchun belgilangan musiqaviy sistema o'zaro munosabatda bo'lgan muayyan balandlikdagi tovushlar tizilmasidan (qatoridan) iboratdir. Tovushlarning o'z balandligiga qarab joylashishi sistemasiga tovushqator deyiladi. Musiqaviy sistemaning to'liq tovushqatorlarida 88 ta xilma-xil tovushlar bor. Musiqaviy sistema tovushqatorlari ettita mustaqil nomga ega bo'lgan asosiy bosqichlardan iboratdir.

Do Re Mi Fa Sol Lya Si

Bu asosiy tovushlar fortepianoning oq klavishlari (bosqich pardalari) tovushlariga mos keladi. Tovushqatorlarining bu ettita bosqichi ma'lum bir vaqtda takrorlanib turadi. Bunda yuqori tomon sanalgan har bir 8- tovush 1-tovushga nisbatan ikki baravar kuchliroq tebranish natijasida hosil bo'ladi va shu sababdan

ikki marta baland bo'lib eshitiladi. Bir xil nomdagi tovushlar oralig'iga oktava deyiladi. Demak oktava tovushlarining etti asosiy bosqichini o'z ichiga birlashtiradi. Butun tovushqator bir necha oktavaga bo'linadi. Har bir oktavaning «Do» tovushi boshlang'ich bosqichning tovushi deb qabul qilingan. CHolg'u asboblari tovushlarning yoki inson ovozi ma'lum bir bo'lagiga registr deyiladi. Registrlar uch xil bo'ladi: pastki, o'rta, yuqori registrlar. Registrlar haqidagi tushunchani mustahkamlash va o'zlashtirishni tekshirib ko'rish uchun quyidagi o'yin-mashqni o'tkazish foydali.

Tarbiyachi qo'shiqni turli registrlarda chaladi, bolalar esa ularni qo'l harakatlari bilan ko'rsatib borishlari kerak. Agar qo'shiq yuqori registrda chalinayotgan bo'lsa, ular qo'llarini yuqoriga ko'tarishadi, pastki registrda chalinayotganda – pastga tushurishadi, o'rta registrda esa qo'llarini oldinga uzatishadi. Bu o'yinni tikka turib bajarish yaxshiroq bo'ladi. Bunda ko'zlanadigan asosiy maqsaddan tashqari, bir yo'la go'yo jismoniy engillikka ham erishish mashg'ulotda ko'tarinki ruh paydo qiladi. Tovushlarning baland-pastligini aniqlash birinchi oktava bilan cheklangach, shu tovushlarni eshitishnigina emas, balki ularni kuylashni ham talab etish kerak. O'shanda bolalarning eshitib, tasavvur hosil qilishlari bilan bir vaqtda qo'shiqchilik sezgilari paydo bo'la boradi, chunki eng baland tovushlar qo'shiq aytishda o'rtacha va past tovushlarga qaraganda ko'proq zo'r berishni talab etadi. Musiqa savodi musiqaning ifoda vositalari musiqi tovushlarining yozish usullari va musiqi nazariyasi bo'yicha dastlabki ma'lumotlar bilan tanishtiriladi hamda shu bir qatorda, notaga qarab ashula aytish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni ham o'z ichiga oladi

Musiqiy tarbiya vazifalari:

1. Musiqaga muhabbat va qiziqishni o'stirish.
2. Bolalarning musiqiy tajribasini boyitish (musiqiy asarlar asosida).
3. Bolalarni oddiy musiqiy tushunchalar bilan tanishtirish, musiqi tinglash, kuylash, musiqiy ritmikasi borasida malakalarni rivojlantirish.

4. Bolalarda emotsional hisni shakllantirish. Ularda lad hissi, ritm tuygʻusini oʻstirish va harakatni oʻtirish.
5. Musiqiy didni oʻstirish (musiqiy taassurotlar asosida).
6. Bolalarda ijodkorlikni oʻstirish (barcha faoliyatlar asosida).

Bolalarning shaxs sifatida tarbiyalash uchun taʼlim jismoniy va ongli tarbiya uygʻunlikda olib borilishi kerak. Bu maqsadga erishish uchun bolalarda toʻgʻri tashkillashtirilgan musiqiy mashgʻulotlar tashkil etiladi. Estetik tarbiya maktabgacha yoshdagi bolalarda goʻzallikni tushunish, uni his qilish, yaxshi va yomonni, badiiy sanʼat turlarini farqlay olish va ularga ijodkorona yondashishga yoʻnaltirilgandir. Estetik tarbiyaning eng koʻzga koʻringan omillaridan biri bu — musiqadir. Bu maqsaddarga erishish uchun maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy musiqiylikni rivojlantirish kerak. Bolalarning umumiy musiqiylikiga nimalar asos boʻladi: musiqa bolaning estetik tarbiya omili sifatida unga goʻzallikni kabul qilish, tushunish qobiliyatlarini rivojlantirish. Bu masalalarni xal etish uchun umumiy musiqiylikni rivojlantirish zarurdir.

Musiqiy omillar 3 tamoyilga boʻlinadi:

1. Musiqaning xarakteri, kayfiyatini his etish, musiqaga emotsional munosabat bildirish (musiqaning ifodaviyligi va tasviriyligi). Bolada musiqani tinglaganda uning xarakteriga mos kayfiyatda boʻlishiga erishish kerak.

2. Eng yorqin musiqiy obrazli asarni tinglash, taqqoslash va baho berish. Bunda musiqa ifoda vositalari, musiqiy asboblarning tembrlari, eshitish madaniyati talab etiladi. Masalan, cholgʻu asboblarning yuqori va past tembrlari (skripka — alt, kontrabas — violonchel va boshqa asboblardan).

3. Musiqaga ijodkorlik munosabatini bildirish. Har bir bola biror musiqiy asarni eshitib oʻzicha badiiy tasavvur qiladi va qoʻshiqda, oʻyinlarda, raqs elementlari bilan hissiy munosabat bildirishi mumkin. Bu bolalarda ijrochilikning ilk namoyishlari, yaʼni ilk urugʻlari boʻlishi mumkin.

I. Musiqa — bolalarning aqliy faoliyatining faollashtiruvchi omildir.

II. Musiqa — axloqiy olim bo‘lib, ma’naviyatning ajralmas qismini tarkib toptiradi. Musiqadan an’analarga hurmat, Vatanni sevish va boshqa tarbiyaviy axloqiy muammolarni tarbiyalaydi.

III. Musiqa — jismoniy tarbiya omili hamdir.

Endi bu omillarnin birma-bir ko‘rib chiqamiz:

I. Musiqa bolaning hissiyotiga va kayfiyatiga ta’sir qiladi. Bu bolalarga asarni tanishtirar ekanmiz ularda musiqani his qilish, u bilan birga kechinmalarni boshdan kechirishga o‘rgatamiz. Qardosh va chet el qo‘shiqlari va raqslarini o‘rgatar ekanmiz bu xalqlarning an’analari, tarbiyasi bilan ham tanishtiramiz. Musiqaning boy janrlari — qaxramonlik obrazi yoki lirik obrazlarni, yumor yoki raqsonna kuyni eshitib tushunishga undaydi. Musiqa bolalarning ichki dunyosini boyitishga xizmat qiladi. Ta’lim va tarbiya masalalari jamoa bo‘lib kuylashda, raqs va o‘yinlarda namoyon bo‘ladi, chunki bolalar bu jarayonlarda jamoa deb his qiladilar. Kuylash faoliyati birgalikni, birdamlikni talab etadi. Jamoa bo‘lib kuylash jarayonida bola o‘zini yolg‘iz his qilmaydi va asta-sekinlik bilan uning individual rivojiga ham ta’sir qiladi. Musiqa mashg‘uloti bolaning umumiy madaniy tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Musiqa mashg‘ulotlari jarayonida turli faoliyatlarni qo‘llash (qo‘shiq kuylash, tinglash, musiqa cholg‘u asboblarida ijro etish, musiqiy ritmik harakatlar) bolalarda diqqatni jamlash, tez reaksiya va irodasini kuchaytiradi: qo‘shiq kuylash jarayonida birga boshlab birga tugatish; raqs va o‘yin jarayonida musiqani tempini sezish talab etiladi. SHunday qilib, musiqiy faoliyatlar maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy faoliyatini rivojlantiradi. II. Musiqani idrok etish. Bu bolaning axloqiy va aqliy rivojining uyg‘unligi bilan olib boriladi, ya’ni diqqatini jamlash, musiqaga nisbatan kuzatuvchilik, uni taqqoslash va farqlay olish talab etiladi. Bola musiqiy asarni tinglagandan so‘ng bola musiqa haqida ilk fikrlarini bildiradi: asarning umumiy xarakterini, qo‘shiqdagi badiiy matnini, musiqa ifoda vositalariga e’tiborini

qaratadi. Bu e'tiborni shakllantirish uchun albatta musiqa rahbari ko'magi kerak. Misol qilib M.Otajonovning bolalar uchun yozilgan «Guldasta» to'plamidan joy olgan «Musicha» asarini tinglab ko'rishadi. Bolaning ilk diqqatini tortgan narsa bu asarning kayfiyati — engil o'yinqaroqligidir. Bu asarda musichaning obrazini kompozitor juda yaxshi ochib bergan. Bolalar tinglash jarayonida bu asar o'yinqaroq va sho'x musicha haqida ekanligini tasavvur qiladilar. Bolalar bog'chasida o'rta, katta va maktabga tayyorlov guruhlarida ijodkorlik masalasini o'rta tashlasa, albatta bolalarda aqliy faoliyat bilan ishlashadi, ya'ni biror bir tanish bo'lgan qo'shiqqa o'zlari biror matn qo'yishlari yoki aynan shu qo'shiqni improvizatsiya qilishlari. Undan tashqari biror bir badiiy mantga o'zlari kuy bastalashlari, biror bir kuyga raqs elementlarini o'ylab ko'rishlari. Bolalar bilan ishlash jarayonida o'larning aqliy faolligini oshirishda ularning ijodkorligini shakllantirishda bolalar biror kuyga raqs elementlari yoki saxnalashtirishni sevishadi. Bu jarayon bir necha bosqichda amalga oshadi:

1. Bolalar asarni tinglashadi;
2. Uning badiiy tahlil qilishadi;
3. Badiiy obrazni o'ylab ko'rishadi;
4. Rollarni taqsimlashadi;
5. Ijro etishadi.

Bu bosqichlarning har birida maktabgacha yoshdagi bolalar oldida yangi-yangi masalalar qo'yiladi.

III. Musiqa insonning nafaqat kayfiyatiga, estetik rivojiga balki umumiy organizmiga ham ta'sir o'tkazadi. Bola musiqa tinglaganda, kuylaganda, raqs davomida butun organizm faoliyat olib boradi (nafas yo'llari, mushaklar, qon aylanishi, asab tizimi va boshqa a'zolar). Bu masala bo'yicha ko'plab fiziolog olimlarimiz ish olib borishgan va o'z izlanishlarida juda ko'plab ma'lumotlarni berishadi. SHulardan biri fiziolog olim P.N.Anaxin ta'kidlashicha: «Kichkina

gudak bola major va minor ladida yozilgan asarlarni tinglab ko'rganida shunga mos kayfiyatini ko'rsatgan ekan». Bu uning ruhiy psixikasiga ta'sir ko'rsatadi. Qo'shiq kuylashda bolalarda ovoz apparati, tovush paylari va hattoki, talafuzi rivojlanadi. Bola to'g'ri o'trib kuylaganida tanasi, ko'krak qavasi va nafas organlari yaxshi ishlaydi va rivojlanadi. Ritmika bolalarda musiqani has qilish, tananing asosi (asanka), qadamlarning shaxdamligi va engil yugurishini rivojlantiradi. SHunday qilib, bolalarning har tomonlama rivojida musiqaning o'rni kattadir. Bola musiqani tushunish, uni idrok etish, unga hissiy munosabat bildirish, ijrochilik malakalarini shakllantirishga muntazam olib borilgan musiqa mashg'ulotlari katta ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda qo'shiqchiligi ko'nikmalarini tarbiyalash. Qo'shiq kuylash — bolalarga ko'tarinki kayfiyat bag'ishlaydi. U bolalarda nafaqat ruxiy balki jismonii jihatdan rivojlantiradi. CHunki bola kuylayotganda og'iz, burun, nafas yo'llari, ko'krak qafasi, umuman olganda barcha a'zolari faoliyat olib boradi. Bola kuylash jarayonida tik gavdasini erkin va to'g'ri o'tirishi talab etiladi. Kuylash jarayonida nafas yo'llari ham rivojlanadi. Bu jarayonlar masalasini juda ko'plab fiziolog-medik-olimlar ko'p tadqiqotlar va ishlar olib borishganlar. Bulardan Almazov, N.A.Vetlugina, A.N.Keneman, M.A.Metlov, S.G.Tovbina, E.P.Iova, I.P.Pavlov, A.G.Menabeni va boshqa ko'plab fiziologlarni ta'kidlab o'tsak bo'ladi. Bolalarga kuylash jarayonida matn va musiqa uyg'unligida bo'lganda matn va kuyga e'tibor beriladi. Qo'shiqda matn va musiqiy kuy birikib, tinglovchiga emotsional ta'sir ko'rsatib turli his-tuyg'ularni uyg'otadi. Bu ta'sirchanlik bola tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Bolaning kichik davridan qo'shiqni ma'nosini tushunmasa ham, uning mazmunini va musiqasiga tushunmasa ham unga hissiy munosabatni bildiradi. Bolaning rivojlangani sari, nutqi va hayot davomida olgan ko'nikmalari qo'shiqni umuman kuyni tushuna olishga yordam buradi. Jamoa bo'lib kuylaganda bolaga kuy qo'shiq matnga nisbatan kuchliroq ta'sir qiladi. K.D.Ushinskiy ta'kidlaganidek: «Qo'shiqda, ayniqsa xor jamoasida qalbni tarbiyalovchi uning jumbushga keltiruvchi hissiyotlar mavjud»

Ko'pgina hollarda o'g'il bolaning shaxdam yurib marshni kuilayotganini, qiz bolani esa qug'irchoqni allalashini kuzatishimiz mumkin. Bolaning ovozi — tabiiy cholg'udir, chunki bu cholg'u u yoshligidan mavjud. Mana shuning uchun xam uning hayoti davomida hamroh bo'ladi va turli o'yinlarda foydalanadi. Undan tashqari qo'shiq bola hayotining boshqa faoliyatlarida ham qo'llanadi. Masalan, raqs, xorovod, bolalar cholg'ularida ijro etganda. Qo'shiq — bu bolaning dunyoqarashini kengaytirib, yorqin obrazli tasavvurga ega bo'lishga yordam beradi. Qo'shiqlarda tabiatga, Vatanga muhabbat, kattalarga, ajdodlarga hurmat o'zaro munosabatlarni yaxshilash va boshqa tarbiyaviy axloqlarni o'stirishga yordam beradi. Qo'shiq o'rgatish jarayonida bolalardan katta aqliy mexnat talab etladi. U yonidagi bolani eshitishni, uning qo'shig'iga o'z munosabatini bildirishni, usiqiy jummalarni bir-biri bilan solishtirishni, taqqoslashni, fortepiano jo'rligini tinglay olishi, qo'shiqni garmonik va melodik tizimini eshita olishni va ijro sifatini baholashni o'rgatadi. Qo'shiq bola organizmiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Masalan, nutqini o'stiradi, ovoz apparatlarini rivojlantiradi, qo'shiqchilik nafasini shakllantiradi. Bola qo'shiq kuylashda asosan musiqiy hissi, emotsional ta'siri, musiqiy eshituvi (slux), ritm hissi rivojlanadi. Qo'shiq kuylashning yana bir asosiy xususiyatlaridan biri bu-jamoa bo'lib ko'ylashdir.

Bola eshituv qobiliyati (slux) va ovozini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari. Qo'shiq — tovush hosil qilishning murakkab jarayonlaridan biri bo'lib, asosan ovoz va eshituv organlarining mujassamlashuvi asosini tashkil etadi, ya'ni eshituv apparati va qo'shiqchilik ovozining o'zaro bog'liqligidir. Eshituv qobiliyatining takomillashuvi — bolalarning kichik yoshidan rivojlanadi. Ular musiqa raxbari yoki tarbiyachi kuylab berganda qo'shiq, kuy yoki ohangni sofligicha eshitadilar va shundayligicha kuylaydilar. Kichik yoshdagi bolalar 2-3 ta nota oralig'idagi qo'shiqlarni ko'ylay oladilar. Bolalar kattalar kuylarini eshitib, keyin o'zlari ham shu kuyni kattalardek kuylashga harakat qiladilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ovoz apparati mukammal rivojlanmagan (tovush paylari rivojlanmagan, nozik, nafas kuchsiz va boshqalar). Bola rivojlangani sari organizm

va qo‘shiqchilik organlari ham takomillashadi. Maktabgacha yoshdagi bola ovozi etarli darjada yorqinligi bo‘lmaydi. Bu muammolar ustida ko‘pgina tadqiqotchilar ilmiy ishlar va izlanishlar olib borishadi. Bolaning ovoz xususiyatlari, ularning diapazoni imkoniyatlari haqida N.D.Orlov, E.I.Almazov, N.A.Metlov, N.A.Vetlugina, A.D.Voynova, R.T.Zinichlar shular jumlasidandir. Ular o‘z ilmiy ishlarida «bolaning tabiiy ovozi re 1 - si 1, ya’ni undan yuqori va pastki notalarni bola kuylaganda tovush zo‘riqishi va siqib kuylashi mumkin. Bu bolalarning tovush paylarining shikastlanishiga olib kelishi mumkin». Bu muammolarga yo‘l quymaslik uchun aniq maqsadga yo‘naltirilgan va puxta o‘ylab chiqilgan repertuar tanlanishi kerak. Bunda asosiy e’tibor qo‘shiqchilik diapazoniga qaratamiz.

YOshi Diapazoni

2 — 3 yosh mi 1 — lya 1

3-4 yosh re 1 — lya 1

4 — 5 yosh re 1—si 1

5 —6 yosh re 1 — si 1 (do 2)

6 —7 yosh do 1 (re 1)-do 2

Berilgan jadvalda bolalarning ovozi pastki, yuqori va ishchi diapazoni

mavjuddir. Bolalarga qo‘shiq o‘rgatayotganda va repertuar tanlaganda nimalarga e’tibor berilishi kerak? Har bir qo‘shiq ma’lum pedagogik maqsadlarni amalga oshirishni ko‘zga tutib tanlanadi. Unda har bir yangi qo‘shiq oldingisidan hosil etilgan kuylash malakalarini mustahkamlaydi va ularni rivojlantiradi. Qo‘shiq diapazoni bolalar ovoziga mosligi, badiiy g‘oyaviy mazmuni, bolalar dunyoqarashi va yoshiga mos bo‘lishi kerak. Qo‘shiqlarni quyidagi talablarga ko‘ra tanlash tavsiya etiladi:

1. Qo‘shiqni tarbiyaviy ahamiyati, g‘oyaviy mazmuni, musiqiy tuzilishi va xarakterining bolalar yoshiga mosligi.

2. Qo‘shiq matnining osonligi, badiiy yuksakligi, bolalarning lug‘at boyligiga mosligi va ularning nutqini va tafakkurini o‘stirish uchun xizmat qilishi.

3. Qo‘shiq ohangi, uning xarakteri (xushchaqchaq, quvnoq, marsh, mungli, g‘amgin, bayramona, ko‘tarinki ruxda), lad va tessiturası, ovoz diapazoni bolalar yoshiga mos bo‘lishi.

4. Qo‘shiqning badiiy xususiyatlari va ifodaviyligi, bolalar idrokiga mosligi, garmonik tuzilishi va ohangdoshligi.

5. Qo‘shiq shakli (1, 2 qismli yoki kuplet shaklida tuzilganligi)

naqaratning mavjudligi. Qo‘shiqni tanlashdagi bolalarga qisqa, mazmunli, obrazli, qiziqarli hikoya qilib beriladi. Qo‘shiq mazmunidagi axloq-odob, tabiat, ona Vatan, mehr-muhabbat haqidagi g‘oyalarni bolalar ongiga singdirib, ularda qiziqish uyg‘otadi. Badiiy qo‘shiqlar sirasiga D.Omonullaevaning bolalar uchun yozilgan «Diloromning qo‘shig‘i», «Buvijonim», «Aziz buston — O‘zbekiston», «Navzo‘zim», «O‘zbekiston — Vatanim manim»; N.Norxo‘jaevning «O‘ynasangchi tipratikan», «Nevaralar qo‘shig‘i», «Kapalak va kamalak», «Kakligim», «SHAftoliga savolim», «Navo‘zim — shux sozim», «Salom bergan bolalar», «Buvijonim yaxshisiz», «Gullar manim kulganim», «YAxshi bola», «Biz askarmiz»; SH.YOrmatovning «Ay-yay-yay», «Islom bobo»; A.Mansurovning «Muzqaymoq», «Vatanginam»; F.Nazarovning «Inoq o‘ynaymiz», «Paxtaoy», «Qish chog‘lari» va boshqa ko‘plab O‘zbekiston kompozitorlarining qo‘shiqlari bolalar ijodiyotida so‘nmas iz qoldirib ularning badiiy tarbiyasi va didini o‘stirishga yordam beradi. Qo‘shiqni tarbiyachi ifodali qilib ijro etib beradi. Qo‘shiq mazmuniga mos tasviriy san‘at qo‘shiq mazmuniga va tuzilishiga xos savol-javoblar qilib, qo‘shiqni musiqiy jumlalarga bo‘lib o‘rgatadi. So‘ngra qo‘shiq mazmunga mos musiqiy-ritmik harakatlar bilan o‘rgata boshlaydi. Matn va ohang talaffuzning aniqligi ma‘lum me‘yorga tushgandan so‘ng, qo‘shiqning badiiy ijrosiga erishildi. Qo‘shiqni vaqt-vaqti bilan sayr vaqtida, mashg‘ulotdan-mashg‘ulotga takrorlab kuylab turish lozim, aks xolda uning matni bolalar

xotirasidan ko'tariladi va unga nisbatan qiziqish susayadi. Har bir mashg'ulotda ayniqsa, yangi qo'shiqni o'rganishdan oldin, ilgari o'rgatilgan qo'shiqni takrorlab turish, bolalar ijrosidagi aytm nuqsonlarni tuzatib borishga yordam beradi. Bolalar toliqmasligi uchun qo'shiq o'rgatish shakllari o'zgartirib turiladi. Masalan: guruhlarga bo'lib o'rgatish; yakkaxon va guruh jo'rligida; musiqiy harakatlar yordamida amalga oshirilib; qo'shiq matniga mos raqs elementlarini o'ylab ko'rishga va o'zlari uni ijro etishga undab ko'rish yaxshi samara beradi.

Qo'shiq mukammal o'rganilgandan so'ng, ularning qiziqishi yanada ortadi. SHuningdek, mashg'ulot shakllarini (noan'anaviy mashg'ulotlar) o'zgartirilib turish ham mashg'ulotlarda bolalarning zerikishini oldini olib, qiziqishini kechaytiradi. Yil davomida bolalar 10-12 ta qo'shiq o'rganishlari ko'zda tutiladi. Bunga erishish uchun qo'yiladigan vazifalar: bolalarda sof intonatsiya va qo'shiqchilik malakalarini shakllantirish; bolalarga yakka va tarbiyachi bilan qo'shiq kuylash, a'kapella tarzida ijro etish; musiqiy eshituv qobiliyatini, kuyning balandligi, ularning uzunligi, kuyning yo'nalishi, o'zini eshita olishi (kuylayotganida), ijro vaqtida o'zining xatolarini eshita olishini rivojlantirish; ovoz rivoji, tabiiy ijroga erishish; bolalarda ijodkorlik malakalarini rivojlantirish, ular ijro etgan qo'shiqlarini xorovodlar va o'yinlarda qo'llash.

1.2 Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning qo'shiq aytish malakalarini oshirish

Bola to'g'ri kuylashi uchun qo'shiqchilik, vokal-xor malakalarini shakllantirish kerak. Qo'shiqchilik malakalari. Bu to'g'ri holatda kuylash. qo'shiq kuylash jarayonida bola gavnani ko'tarib bukchaymasdan, stul orqasiga

suyanibroq o'tirishi kerak. Qo'llari esa tizzaga qo'yiladi. Vokal malakalari. Bu ovoz hosil qilish, nafas va diksiya. Nafas qisqa, engil va shovqinsiz bo'lishi kerak. So'zlar aniq va burro talaffuz qilinadi. Xor malakalari. Bu ansambl va tuzilish (stroy)ning o'zaro bog'liqligi. «Ansambl» ransuzcha so'z bo'lib, «uyg'unlashuv» (slitnost) ya'ni, ovozlarning kuch va balanligining birlashuvidir. Bu jarayonda ovoz unison kuylashga va tembrning ekislanishiga erishishimiz kerak. *Kuylash malakalarini rivojlantirish* Kuylash malakalari qo'shiq yodlash va o'rgatish jarayonida rivojlanadi. Asar murakkablashgani sari malaka rivojlanadi. Bog'chada tarbiyalash jarayonida bilishi kerak: Kichik va o'rta guruh — musiqa rahbari musiqa asbobi yordamida oddiy, murakkab bo'lmagan qo'shiqlarni kuylay olishi kerak.

Katta guruh — asbobsiz faqat musiqa rahbarining yordami bilan yoki musiqa rahbarisiz musiqa asbobi jo'rligida kuylashi, tovushlar balandligi va cho'zimlarini farqlay olishi, qo'shiq kuylash jarayonida to'g'ri, tik, elkani ko'tarib o'tirishi kerak.

Maktabgacha tayyorlov guruhi — yodlagan qo'shig'ini ifodali kuylab berish, oldin yodlagan qo'shig'ini eslab kuylashi, kuylash jarayonida yonidagi bolalarni eshita olishi va kamchilik — u xatolarini to'g'iray olishi, evushlarning yuqoriga va pastga harakatlanishini farqlay olishi, notalar qisqa uzunligini va notalarning nomlarini bilishi kerak.

Qo‘shiq kuylashga o‘rgatishning metodlari va yo‘llari

Musiqqa rahbari bolalarga qo‘shiqni o‘rgatishdan oldin qo‘shiqni tanishtirishi, kompozitori haqida, asarning matni, mazmuni haqida gapirib berishi kerak, bir so‘z bilan aytganda bolalarda bu qo‘shiqni o‘rganish uchun qiziqishlarini uyg‘otishdir. Qo‘shiq o‘rgatish jarayonida yosh davrlar bo‘yicha ko‘rib chiqamiz.

Kichik guruh bolalarini kuylashga o‘rgatish metodlari 3 yoshda ovoz apparati endi shakllana boshlaydi. Qo‘shiqchilik ovozi hali yo‘q, nafas qisqa, lekin bolalar shu davrda juda qiziquvchan bo‘lib, kattalar ijrochiga bajonudil qo‘shiladilar, jumalarning ba‘zi tovushlarini kuylay olishadilar. Asosiy vazifa. Boshlang‘ich kuylash malakalarini rivojlantirish va mustahkamlash. Bu yoshdagi bolalar qo‘shiqni butun yaxlitligicha kuylay olishmaydilar, faqat ba‘zi qismlarinigina kuylay olishadi. 4 yoshga kelib ovoz kuchayadi, ular eng oddiy qo‘shiqlarni kuylay olishadi. Bunda qo‘yiladigan vazifa — bolalarda tabiiy tovushda kuylashga, zo‘riqmasdan, tovushni siqmasdan kuylashga o‘rgatish. Bu yoshda muhim ishlardan biri bu talaffuz ustida ishlash. Bolalar bu yoshda hali ko‘p so‘zlarni ma‘nosini tushunmaydilar. Ularga so‘zlarning mazmunini va to‘g‘ri talaffuzini tushuntirish kerak. Bu yoshdagi bolalar umumiy bir tempda kuylashi qiyin kechadi. Bu narsa tarbiyachining doimiy e‘tiborida bo‘lishi va bolalarning birgalikda kuylashga o‘rgatishi kerak. 5 yoshli bolalar murakkab bo‘lmagan qo‘shiqlarni musiqiy rahbariga ergashib kuylaydilar.

Metodik usullar:

1. Musiqqa rahbari tomonidan qo‘shiqni ifodali emotsional ijroda ko‘rsatish;
2. Qo‘shiqni birinchi bor tanishtirish jarayonida rasm, o‘yinchoqlar bilan qo‘shiqni mazmunini ochib berishga yordam beradi.
3. O‘yin shakllarini qo‘llash.
4. Ta‘limiy usul — musiqqa rahbari asarni 2-3 marta fortepianoda chalib beradi va bolalar bilan birgalikda kuylaydilar.

5. Qo‘shiq matnini kuy bilan birgalikda o‘rganiladi.

O‘rta guruh bolalarini kuylashga o‘rgatish metodlari 5 yoshdagi bolalar ma‘lum darajadagi umumiy musiqiy tayyorgarlikka ega. Ovozi ancha mustahkamlangan bo‘lib diapazon (re 1 — si 1) kengaygan. Nafas biroz mustahkamlangan, chuqqurlashgan, so‘zlarni to‘g‘ri to‘laffuz qilish malakalariga egadir.

Asosiy vazifa:

1. Tabiiy tovushda zo‘riqmasdan kuylash. Bu malaka ustida muntazam ravishda ish olib boriladi.
2. To‘g‘ri nafas olish, ya’ni bir jumlani bir nafasda kuylash.
3. To‘g‘ri talaffuzga e’tibor berish
4. Artikulyasiya ustida ishlash (qo‘shiq ijrosi vaqtida og‘izni to‘liq ochishga, past jag‘ni zo‘riqtirmasdan, siqmasdan ochib kuylash).
5. Ansambl malakalari — qo‘shiqni birga boshlab, birga tugatishga erishish. Bu yoshdagi bolalarni jo‘rsiz ijroga o‘rgatish (yaxshi o‘rganilgan va mustahkam biladigan qo‘shiqni jo‘rsiz aytishi mumkin) kerak.

Metodik usullar:

1. Qo‘shiqni o‘rgatish jarayonida fortepiano jo‘rligida yoki jo‘rsiz olib boriladi.
2. Musiqa rahbarining ovozidan kuylashga o‘rgatish bolalar uchun osonlashadi.
3. Qo‘shiq o‘rgatish jarayonida musiqiy jummalarni bolalarni guruhlarga bo‘lib, navbatma-navbat aytirish (bunday metodni qo‘llashdan maqsad bolalarning eshituv jarayonini va diqqatini rivojlantiradi).
4. Cho‘zib kuylash malakasini o‘stirish (kontelenno ijrosi). Bu yoshda kuylash oldidan ovoz sozlash mashqlariga katta e’tibor beriladi. Mashqlar bolalarda qo‘shiqchilik ovozini va qo‘shiqchilik nafasi rivojiga olib keladi.

Katta guruhda kuylashga o'rgatish metodlari

Tovush hosil qilish ustida ishlaganda zo'riqmasdan kuylashga e'tiborini qaratadi, ammo ovoz jaranglash turli-tuman bo'lishini, ya'ni tabiiy, jarangdor, chaqqon, engil, mayin kuylashga erishish kerak. Qo'shiqchilikda diksiya va qo'shiqchilikni rivojlantirib o'z-o'zini eshitishga ovoz kuchini boshqarishga, so'zlarni aniq talaffuz etishga o'rgatish. Musiqa rahbari doim bolalar sof kuylashga e'tibor berishi kerak. Kuylashning sifati kuylash holatiga bog'liqdir. Ifodali kuylashga erishishda dinamiz tuslar, ansambl malakalari to'g'ri bajarilishi muximdir.

Metodik usullar:

1. Aks-sado usuli.
2. Qiyoslash-taqqoslash metodlaridan foydalaniladi.

Maktabga tayyorlov guruhlarida kuylashga o'rgatish metodlari

Maktabga tayyorlov guruhida musiqiy-estetik masalalar alohida ahamiyat kasb etidi. 6-7 yoshli bolalarda kuylashga ehtiyoj kuchayadi. Maktabga bolalarni puxta egallagan bilim va malakalar bilan yuboriladi. Maktabga tayyorlov guruhi bolalaridan talab etiladi:

1. Qo'shiqni ifodali ijro etishi: jarangdor, kuychan, engil ovoz bilan kuylash; ko'krak va elkani ko'tarmasdan nafas olish; jumlani boshida olingan nafasni jumlaning oxirigacha tejab sarflash; artekulyasiya malakalari, so'zlarni (unli va undosh harflarni) aniq va burro talaffuz qilish.

2. Qo'shiqni birga boshlab birga tugatishi (tempni tezlashtirmasdan yoki sekinlashtirmasdan); ritm va tempni aniq his qilishi; kuyni sof intonatsiya qilishi, yonidagi do'stini kamchiligini ayta olishi; tanish bo'lgan qo'shiqni asbob jo'rligida yoki jo'rsiz ijro eta olish; kuyning yuqoriga va pastga harakatlanishi, uzun va qisqa tovushlarni aniqlay olishi; notalar nomlarini bilishi; yuqori notalar nota yo'lining yuqorisida, past notalar esa pastiga yozilishini bilishi kerak.

3. Jamoa va yakka kuylay olishi. Bunda qomatini tik tutib, ega bo'lgan qo'shiqchilik malakalarini ko'rsata olishi.

4. Qo'shiqchilik diapazonini rivojlantirishi (do (do#) 1-re2).

Qo'shiqchilik malakalarini oshirish yo'llari

1. Tovush hosil qilish ustida ishlash (engil, yuqori, jarangdor, kuychan). Musiqa rahbari qo'shiq o'rgatish jarayonida o'zi yoki yaxshi kuylaydigan bola misolida ko'rsatadi.

2. Unli tovushlar (a, o, u, e, i)ni to'g'ri talaffuz qilish. Bunda musiqa rahbari kuylashdan oldin ovoz sozlash mashqlarida (lya-le-li bo'g'inlari) qo'llashi maqsadga muvofiqdir.

3. Qo'shiqchilik nafasi ustida ishlash.

4. Diksiya rivoji. Bola matnni mazmunini tushungan holda to'g'ri kuylashi kerak.

5. Intonatsiya (stroy) ning sofliigi va to'g'riligiga erishish.

Metodik usullar:

1. Qo'shiq kuylashdan oldin ovoz sozlash.

2. Qo'shiqni yuqori va past tonalliklarda transportda kuylash.

3. Kuyni eshitish qobiliyatini rivojlantirish.

4. Kuyni qo'l xaraktida ko'rsatish (dirijyorlik elementlari).

Musiqiy asar tahliliga namuna:

«YAngi yil archasi» M.Abdushukurova she'ri A. Berlin musiqasi Asar maktabga tayyorlov yosh bolalarga mo'ljallangan. Bu qo'shiqning murakkab joylari ko'p bo'lib, bolalarda kuylash faoliyatini takomillashtiradi. Qo'shiq diapazoni mi 1 – do

2. Bu qo'shiqda qishning ziynati, quyoncha, tulkicha, qorbobo va boshqa mexmonlarni kutayotganlari haqida, umuman olganda, bolalarning hayotida yangi

yil xotiralari o'chmas iz qoldiradi. Uning yorqinligi, bolalar ertak qahramonlari bilan hamnafaslikda bo'lganligi bolalarni o'ziga jalb etadi. Qo'shiq qiyinchiliklari va ularni bartaraf etish yo'llari:

1. Qo'shiqda sakrama harakatlar ko'p. Bular bolalar kuylashi uchun murakkabdir. SHuning uchun sof kuylashga alohida e'tibor qaratish kerak.
2. Qo'shiqda punktir ritmlaridan ham keng foylanilgan va ularni aniq talaffuz etish kerak.
3. Ligali notalar. Bunday notalar asosan jumlar oxirida uchraydi va buni to'g'ri va sof kuylashga erishish kerak.

Musiqi tarbiyasidagi faoliyatlardan bolalar bog'chasi uchun eng muhimi hisoblangan musiqiy ritmik faoliyatdir. Bolalar bog'chasida bu faoliyat ertalabki badantarbiya mashqlari sifatida amalga oshiriladi. Bolalar mashqlarni havosi toza xonalarda yoki ochiq havoda o'tkaziladi. Buning uchun bola kiyimi engil va qulay bo'lishi kerak. Muntazam mashq bajarish bolalarni elka, qorin va boshqa a'zolarini mustahkamlaydi. Oyoq uchi va tavon uchun bajariladigan mashqlar yassi oyoqlikni oldini oladi. Bundan tashqari bunday mashqlar bolalarni qon aylanish tizimiga ta'sir ko'rsatadi. Musiqiy rahbar mashg'ulot o'tkazish jarayonida bolalarga musiqi ostida harakat qilishlariga yordam beradi va ularga raqs elementlarini o'rgatib boradi. Musiqiy mashg'ulotlarni boshlashdan avval bolalarni musiqi bilan yugurish va sakrashga o'rgatish lozim.

Yurish – har xil bo'ladi. Oddiy qadamlarni keng tashlash, turgan joyida tizzalarni ko'tarib, yumshoq, cho'zilib oyoqni uchini yurish turlari mavjud. **YUgurish** – bu oddiy, engil, oyoq uchida qo'lni yuqoriga ko'tarib yugurish va keng qadamlar bilan yugurish.

Sakrash – bunda ikki oyoqda sakrash, oyoqni juftlab, oyoqlarni almashtirib, bir oyoqni oldinga ikkinchi orqaga qilib sakrash, obruchlar orasidan arqon bilan sakrash turlari mavjud.

Nafas

Musiqiy ritmik harakat bajarayotganda toza havodan nafas olish kerak. Buning uchun bolalarga to‘liq nafas va burundan to‘liq olishga o‘rgatish kerak. Bolalarga mashqlar jarayonida nafasni uzoq ushlab turmaslik kerakligini uqtirish lozim. Ana shu vazifalar qo‘shiq kuylab raqsga tushganda ham katta yordam beradi. 1 yoshli bola – musiqa tovushiga impulsiv reaksiya qiladilar va ular taqlid qiladilar. Kattalar musiqaga mos qanday harakat qilsalar yosh bolalar ham xuddi shunday qiladilar. 2-3 yoshli bolalar – musiqani ritmik anglashga etarli ravishda tayyor bo‘ladilar. 4 yoshli bolalar – o‘yin haqida fikr ayta oladilar va qiyin asarlarga mos harakatni qila oladilar. 5 yoshli bolalar – ritmik harakat va mashqlar haqida bemalol o‘z fikrlarini harakatda ifoda eta oladilar. Lekin, musiqa tempini o‘zgarishi ular uchun qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. 6 yoshli bolalar – musiqa bilan harakatni bir-biriga mosligini his etadilar. O‘yin jarayonida harakat ketma-ketligini his etadilar. 7 yoshli bolalar – musiqani faol idrok etadilar. Musiqani harakat bilan bog‘liqligini ifodasini his etadilar. Ular raqs, o‘yin jarayonida mustaqil harakatlana oladilar. Boshlang‘ich guruhlarda ritmik harakatlarni bajarish, bolalarni jismoniy rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich guruh bolalarining ovoz apparatlari nozik, diqqat e‘tibori tarqoq, serharakat, o‘yinga beriluvchi, xotirasi, nutqi to‘liq rivojlanmagan bo‘lganligi sababli musiqa mashg‘ulotlarida faoliyat turlari tez-tez almashib turishi lozim.

Musiqaga mos raqs, o‘yin harakatlarini bajarish, bolalar diqqatini jamlashda, xotirasini mustahkamlashda va jismonan o‘shishiga yordam beradi. Mashg‘ulotlar davomida quyidagi harakat turlaridan foydalanish tavsiya etiladi: marsh musiqalariga qadam tashlash, yugurish raqsi elementlarini bajarish, mustaqil o‘yinlar o‘tkazish, musiqali harakatlarni, turli qo‘l va tana harakatlari bilan ifodalash.

Ma’lumki, milliy musiqa madaniyatida raqs muhim o‘rin tutadi va unga har bir bola qiziqadi. Raqs harakatlari musiqa mashg‘ulotlarida bolalar faollashuvini oshiradi. Eng muhimi shundaki, raqs va ritmik harakatlar vositasida bolalarning

musiqiy iqtidori, ritm tuyg'usi faol rivojlanadi. Har bir harakat turini musiqa rahbari oldindan belgilaydi va o'zi uni aniq, go'zal va ifodali qilib ko'rsatib beradi. Har bir harakatni bajarishdan oldin, unga doir musiqa mazmunini avval ongli ravishda tinglab yoki kuylab, so'ngra harakatlar bajarish yaxshi natija beradi. Bolalar musiqali o'yinlarga ham juda qiziqadilar. Ko'p musiqiy asarlar mazmunida o'yin metodlaridan foydalanish mumkin. Mashg'ulotlar jarayonida bajarilgan har bir musiqiy harakat turi, musiqali o'yinlar, bolalarni xotirasini mustahkamlaydi, nutqini o'stiradi, jismoniy sog'lom bo'lishga ko'maklashadi va ularni ruhlantirib, musiqa mashg'ulotlariga qiziqishini oshiradi. Chunki, kichik guruh bolalarining diqqat-e'tiborining tarqoq, ovoz apparatlari kuchsiz, musiqiy o'quv qobiliyatlari to'la shakllanmagan, serharakat, o'yinga moyil bo'ladilar. Bunda mashg'ulotlarning tuzilishi pedagogik maqsadlarga qarab mashg'ulotlarni xohlagan mashg'ulotlar faoliyatidan boshlashi mumkin. Bundan maqsad, bolalarni musiqaga qiziqitira olish, musiqiy qobiliyatlarini o'stirish, mashg'ulotlar faoliyatlarini bir-biri bilan chambarchas bog'lab mazmun jihatdan mantiqiy bir butunlikka erishishdir. Demak, yangi dastur mazmunida mashg'ulotlar o'tish uchun, musiqa musiqa rahbarisi ijodkor bo'lishi, musiqadan zarur bilimlarga hamda ashulachilik malakalariga va musiqiy ritmik harakatlarni o'rgatish metodikasiga va unga kerak bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim.

2.BOB. Bolalar muassasalarida musiqa mashg‘ulotlarida ijrochilik turli musiqiy tadbirlarni o‘tkazish uslublari.

Musiqa madaniyati darslarida bu faoliyat turi eng qiziqarli mashg‘ulotdir. Bolalar cholg‘u asboblari jonli tovushli o‘yinchoqlar sifatida har bir tarbiyalanuvchini qiziqtiradi. CHapak va bolalar cholg‘u Musiqa tinglash Musiqa jarayonini mustahkamlash Musiqiy histuyg‘ ularni rivojlantirish Musiqa orqali bog‘lash Musiqa orqali kayfiyat oshirish asboblarida ritmik jo‘r bo‘lish, musiqaning xarakteri va obrazlarni chuqurroq his etishda, ularga xos emosional tuyg‘ular hosil etish, ayniqsa bolalarning ijodiy qobilyatlarini rivojlnatirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Musiqa madaniyati darslarida bolalar cholg‘u asboblaridan foydalanishi ijobiy natijalar berish bilan birga, tarbiyalanuvchilarning darsga intiluvchanligini, qiziqishi va musiqiy uquvini o‘stiradi. Bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lishda, avval tarbiyalanuvchilar chapak chalib, ritmik jo‘r bo‘ladilar, o‘qituvchi tarbiyalanuvchilar kuy ritmini to‘g‘ri his etib, ijro etishlari uchun, bolalarga stol ustida terib qo‘yilgan cholg‘u asboblarida chalib, musiqaga jo‘r bo‘lishlarini aytib qo‘yish lozim. So‘ngra biror cholg‘uda kuyni o‘zi ijro etib, chapak bilan jo‘r bo‘lishini ko‘rsatadi. Keyin barchani kuyga chapak chalib, jo‘r bo‘lishini taklif etadi va ijro jarayonini diqqat bilan kuzatib , bolalar cholg‘u asboblarini tarqatish uchun ilg‘or tarbiyalanuvchilarni tanlaydi. CHolg‘ularda chalishga hamma intiladi, albatta. SHuning uchun berilgan asarni bolalar xato qilmay, musiqani tog‘ri his etishga va xotirada saqlashga harakat qiladilar. Keyinchalik ijro turlari murakkablashtiriladi. Ayni holda sinfni ikki guruhga bo‘lib I guruh chapak chalib, II guruh ovozda usul berish bilan ham jo‘r bo‘lishi mumkin.

Musiqa darsida qo‘llaniladigan bolalar cholg‘u asboblari ikki turga bo‘linadi: *kuychan* va *kuychan bo‘lmagan* cholg‘u asboblar. Kuychan cholg‘u asboblarga: metallafon va ksilafon; kuychan bo‘lmagan cholg‘u asboblarga : doirachalar,

rumbalar, marakasalar, uchburchaklar, qo'g'irchoqchalar, shaqildoqlar, barabanchalar, yog'och qoshiqlar kiradi. Mana shu musiqa asboblardan tuzilgan:

1. Orkestr – turli cholg'ularda chaluvchi ko'p sozandalardan tuziladi.
2. Dirijor – orkestrga rahbarlik qiladi
3. Ansambl – turli cholg'ularda chaluvchi sozandalardan tuziladi
4. Solist – yakkaxon sozanda yoki yakkaxon xonanda bo'lishi mumkin.

Bolalar cholg'u asboblarida ijro etish faoliyati

Musiqa mashg'ulotlarida bu faoliyat turi eng qiziqarli jarayonlardan biridir. Bu faoliyat bolalarni ijodkorlikka undaydi. Bolalar cholg'u asboblarida jonli tovushli o'yinchoqlar sifatida har bir bolani qiziqtiradi. CHapak va bolalar cholg'u asboblarida ritmik jo'r bo'lish, musiqaning xarakter va obrazlarni chuqurroq his etishda, ularga mos emotsional tuyg'ular hosil qilish, ayniqsa, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muxim ahamiyat kasb etadi. Musiqa mashg'ulotlarida bolalar cholg'u asboblaridan foydalanish ijobiy natijalar berish bilan birga bolalarning mashg'ulotga intiluvchanligi, qiziqishi va musiqiy o'quvini (xotirasi, ritmni his qilish tuyg'usini, nutqini) o'stiradi. Bu borada ko'plab pedagogik olimlar metodik qo'llanmalar yaratganlar. Ilmiy ishlar va tadqiqotlar olib borganlar. Misol qilib, N.A.Vetluginaning «Musiqiy alifbo», N.G.Kononova «Obuchenie doshkolnikov igrы na detskix muzykalnyx instrumentax» kitoblarini ta'kidlab o'tish mumkin. Undan tashqari Mustaqillikka erishilgandan so'ng o'zbek xalq cholg'ularida ijroga katta e'tibor qaratildi. Va aynan bolalar yoshiga mos keladigan o'zbek xalq cholg'ulari yasatildi. Bu asboblarning kattalar ijro etadigan asboblardan farqi — bu asboblar shakl jihatdan kichkina. Bolalarning qo'liga to'g'ri keladi, ya'ni ijro vaqtida bolalarga qiyinchilik tug'dirmaydi. Endi bu asarlarni hayotga tadbiiq etish uchun ma'lum bir o'quv qo'llanma talab etilardi. Bu borada O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi professor-o'qituvchisi A.Leviev «O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik» nomli kitobini

hayotga tadbiq etdi. Bu kitobning oʻziga xosligi shundaki, birinchidan, oʻzbek kompozitorlarining bolalar uchun yozgan qoʻshiqlaridan foydalanilgan. Bu bolalarda tanish boʻlgan qoʻshiqlarni cholgʻularda ijro etib kuylashlariga katta turtki boʻladi.

Ikkinchidan, aynan oʻzbek xalq kuylaridan namunalari keltirilganligidir. Bu bogʻcha bolalarida yoshligidan oʻzbek xalq kuylarida mehr-muhabbat hissini, ularga hurmatini uygʻotadi. Bolalar oʻzlari oʻzbek xalq kuylarini cholgʻuda ijro etishsa, anchagacha eslarida qoladi. Uchinchidan, bu cholgʻular tafsifi, uni ijro etish malakalari va koʻnikmalari batafsil yoritib beriladi. Lekin bu kitobning murakkab jihati — bolalarda mashgʻuloti jarayonida qoʻllash qiyinchilik tugʻdiradi. Bu masalani bartaraf etish uchun mashgʻulotdan tashqari vaqtda qoʻllash kerak. Yod boʻlgan kuy va qoʻshiqlarda bayram ertaliklardan va tantanalarda bolalar ijro etishsa oʻzlarini kichkina sozandalar deb his qiladilar. Turli tantanalarda ijro etilgan kuy va qoʻshiqlar anchagacha xotirada muxrlanib qoladi. Bolalar cholgʻu asboblarda joʻr boʻlishda, avval, bolalar chapak chalib, ritmik joʻr boʻladilar.

Musiqasi rahbari bolalar kuy ritmini toʻgʻri his etib ijro etishlari uchun, bolalarga stol ustida terib qoʻyilgan cholgʻu asboblari cholib, musiqaga joʻr boʻlishi xaqida batafsil soʻzlab berishi lozim. Soʻng biror cholgʻuda kuyni oʻzi ijro etib chapak bilan joʻr boʻlishini koʻrsatadi. Keyin barchani kuyga chapak chalib, joʻr boʻlishni taklif etadi va ijro jarayonini diqqat bilan kuzatib, bolalar cholgʻu asboblari tarqatish uchun ilgʻor va zehni bolalardan birini tayinlaydi (birinchi marta ilgʻor bolalarni tanlashdan maqsad kuy chiroyli va toʻgʻri boʻlib ijro etilsa keyin qolgan bolalar ham oʻz tengdoshlari ijro etganlaridek chalishadi). Birinchi ijrodagi yutuq va kamchiliklarni bartaraf qilish uchun yana bir takrorlab chiroyli, toʻgʻri ijro etilishi kerak. Soʻngra musiqasi rahbari ijro etmagan bolalarga cholgʻuasboblari joʻr boʻlishni taklif etadi. SHu tarzda guruhdagi barcha bolalar galma-gal cholgʻu asboblari joʻr boʻlishga undab, ularning qiziqishini oshiradi. CHolgʻularda chalishga hamma intiladi, albatta. SHuning uchun berilgan asarni

bolalar xato qilmay musiqani his etishga va xotirada saqlashga harakat qiladilar. Keyinchalik ijrochilik turlari murakkablashtiriladi. Ayni shu holda guruhni 2 jamoaga bo'lib, 1-jamoa chapak chalib, 2-jamoa esa ovozda uchul berish bilan yoki cholg'u asbobida xam jo'r bo'lishlari mumkin. Bu usulning yana bir foydali tomoni shundaki, bolalarda jamoa bo'lib kuylash malakalarini, ko'povozli kuylashning ilk malakalarini rivojlantiradi. Ijro etishning yana bir turi — bolalar doyrada usulni aniq va tekis chalib turadi. «Bum»ga 1-jamoa bolalari, «bak»ka esa 2-jamoa bolalari jo'r bo'lishadi. Buni iloji bo'lsa magnitofon tasmasiga yoki yozuvga yozib olib bajarisa ham bo'ladi. SHuningdek, kuyni dinamik belgilari va ifoda vositalarini ko'rsatib turish uchun kartochkalardan foydalansa ham bo'ladi. Bunday mashg'ulotlar — qiziqarli o'tadi, bolalar bilim va ko'nikmalari mustahkamlanadi va musiqiy qobiliyatlari har tomonlama rivojlanishni ta'minlaydi. Musiqa mashg'ulotlarida bolalar cholg'u asboblarini qo'llashi, tarbiyachidan katta mas'uliyat, ijodkorlik va topqirlikni talab etadi. Bolalar musiqa cholg'ulari xarakteristikasi Bolalar musiqiy o'yinchoqlari va musiqiy cholg'ularda tovush hosil bo'lishi va tovush sifatiga ko'ra ma'lum guruhlarga bo'linadi. Bolalar musiqa cholg'ulari asosan ikkita guruhga, ya'ni tovush balandligiga ega bo'lgan (melodik) hamda urib chalinadigan (melodik bulmagan) cholg'ularga bo'linadi. 1. Urib chalinadigan (melodik bo'lmagan) ritmik cholg'ular: doyra, nog'orachalar, kayrok, klaves, bloklar, tamburin, baraban, marokas, uchburchak, rumba, yog'och koshiklar, tarelkalar. SHu cholg'ularning ba'zilarining tavsifini keltiramiz: Klaves – palisandr daraxtidan tayyorlangan ikkita tayoqcha, bir biriga urib ovoz chiqariladi. Ularni ushlaganda (bosh va ko'rsatkich barmoqlar yordamida) yog'och uchalri bush bulishi kerak. Baraban – ikki tarafi teri bilan koplangan temir silindr. Tovush yog'och tayoqchalar yordamida markaziga urish orqali hosil kilinadi. Marakas – ikkita plastmass shar, ularning ichida toshchalar harakatlanadi. Bu cholg'uning tovushi og'irroq bo'lgani uchun bolani tez charchatadi. SHuning uchun extiyot bo'lib foydalanish zarur. Qo'lda ushlab, mayin harakat bilan silkitib tovush hosil qilinadi. Uchburchaklar – chalish paytida osib qo'yiladi yoki chap qo'lda tasmachasidan ushlab turiladi va o'ng qo'lda metall tayoqcha bilan uriladi.

Tez tempda tayoqchani uchburchakning ichki ikki yoniga urib «tremalo» ijro etish mumkin. «Nozik», «yaltiroq», qisqa tovushga ega. Tarelkalar – barabanchaga mustahkamlanadi yoki chap qoʻlda ushlab turiladi. Ikkita yogʻoch tayyoqcha bilan barobar yoki alohida-alohida chalish mumkin. 2. Melodik cholgʻular: tovush balandligiga ega boʻlgan metallofon, ksilofon, metallofon va ksilofon alt (S1-S2), metallofon va ksilofon soprano (S2-S3), koʻngʻiroqchalardan iborat: Bu cholgʻularning asosiy sozlanish tonalligi – Do major. Almashtiriladigan plastinkalar yaqin tonalliklarda ijro etish imkoniyatini beradi. Eng pastki tovush doimo tonika boʻladi. Ijro paytida cholgʻular oʻquvchining bel qismi balandligida bulishi lozim. Tayoqchalarni bosh va koʻrsatkich barmoqlar orasida engil ushlash kerak. Bunda qoʻllar tirsakdan bilaklarga erkin holatda bulishiga eʼtibor tortiladi. Avval bolalarga tovushni ikki qoʻl bilan hosil qilish taklif qilinadi. Bunda ikkala qoʻlning balandligi bir xil boʻlishi lozim. Har bir cholgʻuning oʻz tayyoqchalari bor: - ksilofonda – qattiq probkali tayyoqchalar bilan chalinadi. - metallofonda rezina tayyoqchalar bilan ijro etiladi. - koʻngʻiroqchalarda – yogʻoch tayyoqchalar bilan ijro etiladi. Bulardan tashqari cholgʻularning boshqa turlari ham mavjud.

Tovushsiz cholgʻular.

Bularga musiqiy cholgʻularni ifodalaydigan oʻyinchoqlar kiradi. Masalan, tovushsiz fortepiano, royal va boshqalar. Bular bolalarga oʻyinni qiziqtirish uchun xizmat qiladi. Musiqiy oʻyinlar esa ijodiy va musiqiy eshituvni rivojlantiradi. Tovush balandligi aniq boʻlmagan cholgʻular — baraban, shaqildoq, uchburchak, qogʻora, safoyil, quticha, kastaneta. Faqat bir tovushni beruvchi oʻyinchoq — cholgʻular. (bular ritmni chalish uchun qulay boʻladi) — surnaycha, nay, rojki, sverel va boshqalar. Maʼlum bir kuynigina ijro eta oladigan cholgʻu oʻyinchoqlar. Masalan musiqiy shkatulka, musiqiy quticha. Bularni chalish mexanik tus oladi. Xromatik va diatonik tovushqatorli oʻyinchoq-cholgʻular — metallofon, pianino, royal, klarnet, saksofon, lab garmoni, bayan va boshqalar. Urma zarbli cholgʻular. YOgʻoch qoshiqlar. Bu cholgʻu bolalar bogʻchalarining ansambllarida, musiqa

mashgʻulotlarida va bayram tantanalarida ijro etiladi. Bu cholgʻu bolalarning rimitik hissini rivojlantiradi.

Uchburchak — ansambl, orkestr va qoʻshiklarda joʻr boʻladi. Tovush asbobga engil urilishi bilan hosil boʻladi.

Musiqiy bolgʻacha — ikki tomonlama plasmassadan yasalgan bolgʻasimon cholgʻu. Bolgʻa dasta va havo toʻldirilgan tovushchiqaradigan asosdan tashkil topgan.

Bu oʻyinchoq — cholgʻu kichik guruh bolalarida kata qiziqish uygʻotadi. Undan tashqari oʻrta guruh bolalarida ritmni his qilishga oʻrgatadi. Qoʻngʻiroqlar. Bu cholgʻular shakl jihatidan kata-kichik boʻladi. Bu bolalarda musiqiy eshituv qobiliyatini rivojlantiradi. Turli shakldagilari turli balandlikka egadir. Masalan kattaligi jihatidan turli boʻlgan uchta qoʻngʻiroqlarni qoʻllashdan maqsad bolalar tovushlarni yuqori va pastlarini farqlay oladilar. Orkestrlarda katta qoʻngʻiroqlar mavjud. Bu ayrim kuylarda pastki tovushni alohida ijro etish uchun belgilangan. Metallofon. Bu asbob yogʻoch tayoqchala rva tayoqchalarga ulargan metal plastinkalardan iborat.

Musiqiy zina — etti bosqichdan tashkil topgan tovushqatorni eslatadigan zina. Zinaning asosi yogʻoch yoki metall. Bu cholgʻu ikkita tayoqcha bilan ijro etiladi. Bu bolalarda notalarning joylashuvi va yuqoriga yoʻnalishini koʻrsatib beradi. Bu cholgʻuda ijro etish katta va maktabga tayyorlov guruh bolalariga moʻljallangan. Urma klavishli cholgʻular. Pianino, royal. Bu cholgʻular katta va maktabga tayyorlov guruh bolalariga moʻljallangan. Bu asboblarni mashgʻulot davomida va mashgʻulotdan tashqari vaqtda ham foydalanish mumkin. Mashgʻulot davomida musiqiy didaktik oʻyinlar jarayonida tadbqiq etilsa, bolaning mashgʻulotga qiziqishi oshadi. Damli cholgʻularga klarnet, saksofon kabilar kiradi. Ularda ijro etishni individual tarzda oʻzlashtiriladi.

Damli garmonika. Bu asbobda tovush hosil qilish uchun puflab klavishlarini bosish bilan chalinadi. Asbob 6-7 yoshli bolalarga moʻljallangan.

Triola asbobi. Rang-barang klavishlarga ega boʻlgan bolalar musiqa cholgʻusi. Bu asbobda puflash bilan birga klavishlarini bosib tovush chiqariladi. Bu asbob yoqimlilik bilan boshqa asboblardan farq qiladi. Doyrada ijro etishdagi holat. Doyrada belni bukchaytirmasdan, oʻtirib, kiftlarni erkin, boshni toʻgʻri tutib, tirsaklar tanadan sal narirokda ushlagan xolla chalinadi. Doyra ikki qoʻl bilan, notani koʻrib turish uchun qoʻllarni tanadan sal chaproqqa qayirib ushlab chalinadi. Oʻng koʻl: bosh barmoq doyra gardishini tashqi tomoniga, qolgan panjalari esa doyraning pardasi (membranasiga) zarb urish uchun erkin holatda ushlanadi. CHap koʻl: bosh barmoq gardishni ichki tomonida turadi, qolgan barmoqbar esa tovush chiqarish uchun xizmat qiladi.

Doyraning vazni asosan chap qoʻlga tushadi. Doyra chalish usullari Doyra muayyan bir tovush baland-pastligiga ega boʻlgan urma cholgʻu asbobi guruhiga kiradi. Doyra turli-tuman ritmik va dinamik imkoniyatlarga ega boʻlib, doyrachi ikki qoʻl va barcha barmoqlarning zarblaridan foydalanadi. Kichik nogʻoralar Kichik nogʻoralar maʼlum bir sozda sozlanmaydi, lekin uni olovda yoki elektr isitgich oldida qizdirilganda tovushning jarangdorligi kuchayadi. Ikkala kichik koʻzalar sozi bir-biriga nisbatan taxminan kvartaga tushadi. Bu asboblarga yogʻoch tayoqcha bilan urib tovush chiqariladi. Nogʻoraning birmuncha chuqurroq tovushi oʻziga xos tus bilan ajralib turadi. Nogʻora partiyasini yozish uchun bitta chiziqdan foydalanadi.

Nota choʻzimlari chiziqning ustiga yoki ostiga yoziladi. CHiziqning ostiga yozilgan notalar pastroq sozdagi koʻzachaga uriladi, ustiga yozilgani esa yuqori sozdagi koʻzachaga uriladi. Safoyil Safoyil — jarangdor cholgʻu boʻlib, 2 ta yogʻoch dastachalarga mahkamlangan, 2 ta katta buralgan xalqalardan iborat. Har bir katta xalqaga 15 tadan kichik xalqachalar oʻtkazilgan. Bu xalqachalarning jaranggi oʻng etkaga urib yoki havoda tez-tez harakat bilan oldinga silkitishdan kelib chiqadi. Safoyil partiyasi bitta nota chizigʻida yoziladi. Quticha Qutichalar qattiq daraxt turidan yasalib, har xil yiriklikda boʻlishi mumkin va unga yogʻoch choʻplar bilan urib chalinadi. Qutichani chap qoʻlda ushlab, oʻng qoʻl bilan

yogʻoch choʻplarini qutichaning oʻrta qismiga oʻrib chalinadi. Baʼzan bir juft yogʻoch choʻp bilan ham ijro etiladi. Bunda quticha stul ustiga qoʻyib chalinadi. Kichik guruhlarda cholgʻularni ijro etishga oʻrgatish malakalari musiqa cholgʻularida ijro etishga oʻrgatish kichik yoshdan boshlanadi (2-3 yosh). Bolalar musiqa cholgʻularining tovush balandligini farqlay olishga erishish kerak.

SHiqildoq va bubenlarni farqlashi kerak. Bolalar bilan ishlash jarayonida musiqiy oʻyinchoqlardan foydalaniladi. Masalan surnaycha va boshqa oʻyinchoqlar asboblarga nisbatan qiziqish uygʻotadi. Bolalar bilan turli didaktik oʻyinlarda cholgʻularni qoʻllash mumkin. Masalan, urma zarbli cholgʻular bolalarda katta qiziqish uygʻotadi. Bolalarda ritmni his qilish tuygʻusini rivojlantirish aynan shu yoshdan boshlash kerak. Turli zarbli urma cholgʻu oʻyinchoqlardan foydalanib, ritmning aniq ijrosiga erishish maqsadga muvofiqdir. Oʻrta yoshda ijro etish Oʻrta guruh bolalarida ijro etishga zarbli cholgʻularga yana bir yangi cholgʻu qoʻshiladi. Bu metallofonda ijro. Bu cholgʻuda bolalarning hissi, xotirasi va eshitish qobiliyati rivojlanadi. Bolalarga cholgʻuni musiqa mashgʻuloti davomidanishtirish kerak. Lekin unda ijro etish va maʼlum bir kuyni oʻrgatish esa mashgʻulotdan tashqarii oʻtkaziladi. Metallofonda ijro etishga oʻrgatishdan oldin uning tayoqchasini toʻgʻri ushlashga, u bilan toʻgʻri foydalanish, tovush chiqarish ustida ishlash kerak. Masalan, tayoqchani qoʻlini qattiq zoʻriqtirib va qisib ushlasa talab etiladigan tovush chiqmaydi. Biror bola ijro etishga taklif etiladi. Uni bolalar kuzatib turishadi. Bola qoʻlidagi tayoqchani qisib ushlayotganini musiqa rahbari tushuntirib beradi.

Katta guruh bolalariga ijro etishni oʻrgatar ekanmiz ular oldiga yanada murakkabroq masalani qoʻyamiz. Ularga tanish boʻlgan qoʻshiqlarni va kuylarni yakka va orkestrda ijro etishga oʻrgatamiz. Bu davrda bolalar musiqa asboblarning barchasini qoʻllasak boʻladi. Aynan shu davrda bolalarga ijodkorlik malakalarini ham shakllantirish mumkin, chunki bolalar cholgʻu asbob haqida etarli darajada malaka va koʻnikmalarga ega. Ular faqat ritm yoki jamoa boʻlib bir notani ijro etardilar. Endi bu davrda har bir cholgʻuning individual partiyasini ijro etishlari

talab qilinadi. Bu bolalarda oʻzlarini partiyalarini ijro etish bilan bir qatorda yonidagi oʻrtogʻini ham ijrosini tinglay olish maqsadda tutiladi. Maktabga tayyorlov guruhi Maktabgacha tayyorlov guruhi bolalari ijrosiga alohida eʼtibor beriladi. Bu davrga kelib bolalar cholgʻu asboblari bilan batafsil tanishadilar. Uning imkoniyatlarini toʻliq oʻrganib chiqadilar. Bolalar nafaqat musiqa rahbari, balki oʻzlari musiqiy ansambl tuza oladilar. Bu davrda ijroga har bir mashgʻulotda 5-10 daqiqa sarflash kerak. Bu jarayon tizimiylikni va izchillikni talab qiladi. Qoʻlanilayotgan asarlar murakkablashib boradi.

Oʻrgatish vazifalari.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiya dasturiga koʻra cholgʻularda ijrochilikka oʻrgatish ishlarini katta, oʻrta va maktabgacha tayyorlov guruhlarida olib borish koʻzda tutiladi. Dastur mazmuniga koʻra quyidagi vazifalar belgilangan:

1. Bolalarda kattalar ijro etgan asarlarni idrok etishi;
2. Bolalarda cholgʻu malakalarini oshirish.

Bolalar quyidagilarni bilishlari lozim.

1. CHolgʻular nom iva ularning koʻrinishlari.
2. CHolgʻularning jaranglash xarakteri.
3. CHolgʻulardan foydalanish yoʻllari.
4. Turli cholgʻularda baland va past joylashuvi.
5. Notalar nomlarini va ularni asboblarda joylashuvini.

Bolalar quyidagilarni oʻrganishlari lozim:

- a) Turli cholgʻu asboblarida ijro etishning oddiy usullarini;
- b) Puflab chalinadigan asboblarda nafasni toʻgʻri sarflash;

v) Uchburchak va tarelkalar (shu jumladan barcha urma-zarbli cholg'ular)ni chalganda tovushni pasaytira olish;

g) Ansamblni his qilish, ansambl tempiga e'tibor berish va shu tempda ijro eta olish;

d) Ritmik va melodik mashqlarni erkin ijro etish va improvizatsiya qila olish.

Bolalarga cholg'u asboblarida ijro etishga o'rgatishda bir qancha bosqichlardan olib boriladi. Bulardan:

1) cholg'u asbobini tashki ko'rinishi bilan tanishtirish;

2) bir necha mashg'ulotlar davomida ijro asari bolalarga tanishtiriladi;

3) cholg'u guruhlarga bo'lib o'rgatiladi;

4) umumiy mashg'ulotlarda boshqa cholg'ular bilan tanishtiriladi.

5) urib chalinadigan cholg'ularga kamroq mehnat talab etiladi. SHuning uchun 1-mashg'ulotda 2-3 ta cholg'u asbobini tanishtirish kerak. Bolalar cholg'ularida ijroga o'rgatish metodlari Asboblar turli guruhlarga bo'linganligi uchun ularning har biriga

individual yondoshmoq lozimdir. Musiqa cholg'ularida ijro etish

metodikasida puxta o'ylab chiqilgan dastur asosida olib boriladi. Ulardan:

— asarning ifodali ijrosi, ijro usullarini ko'rsatish va tushuntirish;

— bolalarga asboblarni mustaqil ushlab ko'rish, uni ko'zdan kechirishga berish;

— ular oldiga murakkab bo'lmagan ijro vazifalarini ko'yish;

Bu metodlarni uyg'unlikda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Asarga qo'yilaligan talablar.

1. Bolalar yoshiga va bilim darajasiga mosligi.
2. Badiiy va tasavvurga boyligi.
3. Tarbiyaviy ahamiyatga egaligi.
4. Ijroning qulayligi, engilligi va ravonligi.
5. Ritm jihatdan aniqligi.

Endi 2ta asarni ijro metodini ko'rib chiqamiz.

1. N.Norxo'jaevning «Navro'zim — sho'x sozim»
2. O'zbek xalq kuyi «YAllama — yorim»

«Navro'zim — sho'x sozim»

X.Raxmat she'ri N.Norxo'jaev musiqasi. Asar qo'shiq bo'lib, katta guruh bolalariga mo'ljallangan. Asarda barcha asboblari (rubob, soz, tanbur, qonun, doyra, nog'ora, safoyl, quticha) ishtirok etadi.

1. Asarning kirish qismini fortepiano jo'rligida doyra va nog'ora ijro etishadi. Qolgan asboblari ijro etishmaydi. Bunda bolalarga o'zlari ijro etgunlariga qadar do'stlarini ijrosini diqqat bilan tinglashga undaydi.
2. Asosiy qismda barcha cholg'ular o'z partiyalarini ijro etishadi. Bu jarayonda bolalarda birga boshlashni va tempdan oldin shoshib yoqi orqaga cho'zib qolishni bartaraf etishga qaratilshgan, ya'ni bolalar o'zlari ijro etatgan asbobdan tashqari yonida turgan o'rtog'ining chalishini eshita olishi va kamchiliklarini ayta olishga erishish kerak.
3. Asarda berilgan uzun va qisqa cho'zimli notalarni tekis ijro etishlari.
4. Bu asarada safoyl va quticha fundament, ya'ni asos vazifasini bajaradi.

5. Asar qo‘shiq bo‘lganligi uchun guruhning bir qism bolalari cholg‘ularda ijro etishsa, bir qismi esa ko‘ylashlari mumkin.

Bu qo‘shiq bayram tadbirlari repertuaridan keng joy olishi mumkin.

«YAllama yorim» (O‘zbek xalq kuyi)

Kuy maktabga tayyorlov guruhi bolalari ijrosiga mo‘ljallangan. Asarni faktura jihatdan murakkabligi uchun 4-5 mashg‘ulot darayonida o‘rganiladi. Asarni o‘rganish jarayonida musiqa rahbari asboblarni guruhlarini mashg‘ulotdan tashqarii yig‘ib tayyorlashi kerak, chunki mashg‘ulot davomida bolalar bilan ijro ustida ishlasa qolganlari zerikadi va kutishdan charchashadi. Bu o‘rganish jarayonini va bolalar qiziqishini sustlashtiradi. Asarni o‘rganishda mashg‘ulotlarni aniq vazifalarga yo‘naltirib o‘tiladi:

1-mashg‘ulot. Musiqa rahbari asarni ifodali va qiziqarli qilib ijro etadi. Musiqa rahbari bolalardan: «Bu asarni ijro etishda qanday asboblardan foydalansa bo‘ladi yoki «Bu asar qanday janrga mansub?» - degan savolni o‘rtaga tashlaydi. Bu bolalarda raqs janri haqida ham ma’lumotga ega bo‘lishlari mumkin.

2-mashg‘ulot. Musiqani yana bir bor ijro etgandan keyin baxs boshlanadi. Bolalar o‘z tasavvurlari va fikrlash qobiliyatlaridan va dunyoqarashlaridan kelib chiqib turli javoblarni berishlari mumkin. SHunda musiqa rahbari bolalar fikrini jamlab yakuniy bir fikrga, ya’ni bu «xalq» kuyi ekanligiga keltiradi.

3-mashg‘ulot. Musiqa rahbari fortepiano jo‘rligida doyrada ijro etishga harakat qiladi. Unda usul hissi kuchli bo‘lgan bolani ijroga taklif qiladi. Asar 2-3 marta ijro etilgandan keyin bolalar xotirasida qoladi. Kuyni ovozda taxminiy ijro eta olganlaridan keyin qolgan zarbli urma cholg‘ularni ijroga qo‘shsa bo‘ladi.

4-mashg‘ulot. Mashg‘ulotdan oldin asboblarni sozlab bolalarga o‘rgatish kerak. CHunki bolalar hayajonlanib, ijro etishlari qiyinlashadi. 2-3 marta orkestr cholg‘ulari (rubob, soz tanbir, dutor, tanbur, qonun) birgalikda ijro etishlari yaxshilangandan keyingina urma zarbli cholg‘ularni birlashtirsa bo‘ladi.

Mashg'ulot davomida yaxshi ijro etishganidan so'ng biror bir cholg'uga boshqa bolalarni ishtirok ettirsa bo'ladi. Chunki har bir bola ijro etib ko'rishga o'zini orkestr cholg'uchisi sifatida ko'rishni xoxlaydi.

5-mashg'ulot. Orkestr jo'rligida qolgan bolalarga raqs elementlarini o'rgatilsa, ular raqsga tushishadi, ya'ni bayram tadbirida bir guruh bolalar ijro etishsa, ikkinchi guruh bolalari raqsga tushishadi. Bunda bolalar bayram vaqtida zerikishni his qilishmaydi va hammalari ishtirok etadilar.

Xulosa qilib aytganda, bolalar cholg'ularida ijro etishga o'rgatish, va uni hayoti davomida qo'llash bolalarga katta zavq ulashadi. Ular o'zlarini sozanda sifatida ko'radilar. Bu ularda ijrochilik iqtidorini shakllantirishga bir turtki bo'lishi ham mumkin.

2.2. Maktabdan tashqari muassalarida turli musiqiy tadbirlarni o‘tkazish uslublari.

Maktabgacha ta’lim muassasalaridagi ertaliklar va bayramlar davlatimizning muhim voqealari bilan bog‘liq tarzda tashkil etiladi. Turli xil bayramlarga bag‘ishlangan ertaliklarda bolalar mamlakatimizning muhim sanalari va bayramlari bilan tanishib boradilar. Bunday ertaliklarda musiqa asosiy o‘rinda turadi. Bunday ertaliklarda bolalar qo‘shiq kuylaydilar, raqsga tushadilar, bolalar musiqiy cholg‘ularida ijro etadilar. Bunday bayram-ertaliklar uchun ataylab ssenariylar yoziladi. Ssenariylar mavzusi bayram ruhiga yaqin bo‘lishi, turli xil she’rlar, kuy va qo‘shiqlardan tashkil topgan bo‘lishi kerak. Demak, bayram ertaliklaridagi repertuar xilma-xil bo‘lmog‘i lozim. Tanlanadigan repertuarning mazmuni bayram mazmuni bilan hamohang bo‘lishi muhim. Davlatimiz bayramlaridan tashqari maktabgacha ta’lim muassasalarida hayrlashuv kechalari ham tashkil etiladi. Bunda asosan, tayyorlov guruhleri bolalari ishtirok etib, ular bog‘cha bilan hayrlashib maktabga yo‘llanma oladilar. Bayram ertaliklaridagi ssenariy musiqiy fon ostida namoyish etiladi. SHuning uchun musiqa rahbari har bir, hodisa va holatlar uchun mos bo‘lgan musiqa namunalarini tanlashi o‘ta muhim shartlardandir. Bundan tashqari kecha o‘tkaziladigan zallarni ham bayram kayfiyatiga mos jihozlash darkor. YUqoridagi shartlarni bajarilishi bayram-ertaliklarni ko‘tarinki ruhda o‘tkazilishini ta’minlaydi.

Musiqa mashg‘ulotlari

“Uch ming yillikning bolasi” maktabgacha ta’lim muassasalarining dasturi davlat hujjati bo‘lib, musiqa rahbarini ta’limiy-tarbiyaviy ishi, bolalarni barkamol tarbiyalab maktab ta’limiga tayyorlashini nazarda tutadi. Musiqa mashg‘ulotlarini rejalashtirar ekan, pedagog bolalar aqliy, jismoniy, emotsional yuklamalarini hisobga olish kerak va shunga ko‘ra o‘rganadigan repertuar va faoliyat turlarini ketma-ketligini to‘g‘ri tuzish kerak. O‘quv materialini murakkabligiga ko‘ra xilma-xildir: ko‘proq aqliy faoliyati, diqqatni talab qiladigan vazifalarni mashg‘ulotlar

boshida berish kerak. Kuylashdan oldin murakkab jismoniy mashqlarni berish mumkin emas, chunki bunday mashqlar bolalarni nafas olishlarini qiyinlashtiradi. Amaliyotga ko'ra faoliyat turlarini quyidagicha berish maqsadga muvofiq. Mashg'ulot boshida kichik musiqiy-ritmik mashqlar ular birorta raqs elementlari ham bo'lishi mumkin. Bunday harakatlar bola diqqatini jamlaydi.

Ritmik mashqlardan so'ng bolalar o'tiradilar va musiqa tinglaydilar. Keyin esa qo'shiq kuylashga o'tadilar. Bolalar bir mashq davomida 2-3-ta qo'shiq kuylashadi. Masalan, marsh, raqs, qo'shiq jarayonida musiqa savodidan xabardor bo'ladilar. Bunday mashg'ulotlar mavzuli mashg'ulotlar deyiladi. Yana biri bu kompleks mashg'ulotlardir. Bunda bolalar bilan faqat musiqa, balki, adabiyot va tasviriy san'at bilan shug'ullanadilar. Bunday mashg'ulotlar asosida uchta san'atni birlashtiruvchi badiiy obraz yotadi. Masalan, "Qish zavqi", "Kuz keldi", "Bahor". Har bir bolaning musiqiy qobiliyatini va maqsadga muvofiq va har tomonlama ta'lim-tarbiya beruvchi mashg'ulotlardir. Ularda har xil faoliyat turlari: kuylash, ritmik harakatlar bajarish, musiqa tinglash, musiqa savodi bilan tanishish kabi faoliyatlar uzviy bog'lab olib boradilar. Musiqa faoliyatini bajarish bolalarni faolroq bo'lishlariga asos bo'ladi. Tashkil etiladigan bayramlar ham qiziq va muvaffaqiyatliroq o'tadi. Musiqa mashg'ulotlari butun guruh bilan bir vaqtda o'tkaziladi. Uning mazmuni va tuzilishi bolalar yoshi va beriladigan vazifalarga bog'liq. Bir yashar bolalarda mashg'ulotlar qisqa o'tadi. Bir yarim yashar bolalarda 10-13 daqiqa olib boriladi. Musiqa mashg'ulotlar 2-guruhdan boshlab haftasiga ikki marta o'tkaziladi. Musiqa mazmuni – qo'shiq o'rgatish, musiqa tinglash, ritmik harakatlar bajarishni qamrab oladi. Bolalarni bilim va malakalariga qo'yildigan talablar har bir guruh uchun faoliyat turiga qarab tuziladi. Bunday mashg'ulotlarning qiyinligi shundaki, bolalarning diqqatini bir faoliyatdan ikkinchi faoliyatga ko'chirish kerak bo'ladi. Shu ketma-ketlikni reja asosida amalga oshirish murakkabdir. Chunki bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olsak ular bugun o'rgangan asarlarini keyingi safar unutishlari mumkin.

Jumladan, maktabgacha ta'lim muassasalaridagi "musiqa" mashg'ulotlari musiqiy rahbarlari ham maxsus bilimlar, ko'nikma-malakalar, pedagogik qobiliyat hamda pedagogik mahoratga ega bo'lmoqlari lozim. Ma'lumki, "musiqa" mashg'ulotlari to'rtta musiqiy jarayonni o'z ichiga oladi:

1. Qo'shiq kuylash;
2. Musiqa tinglash;
3. Musiqa ostida ritmik harakatlar bajarish.
4. Bolalar musiqiy cholg'u asboblari chalish.

Mana shu to'rtta jarayon bir-biri bilan uzviy bog'langan holda o'tilishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarda yuqori natijalarga erishish uchun musiqa o'qituvchisi musiqiy bilimlarni: garmoniya, polifoniya, solfedjio, musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, musiqa adabiyoti, musiqiy asar tahlili va yana birorta musiqiy asboblarni chalishni bilishi zarurdir.

Bola uchun musiqa quvnoq kechinmalar dunyosidir. Uning oldida bu dunyoning eshigini ochish uchun unda qobiliyatlarni, eng avvalo musiqa oxanglarini to'g'ri qabul qilish va emotsional iltifotlilikni o'stirish lozim. Aks holda musiqa o'zining tarbiyaviy funksiyalarni bajara olmaydi. Ilk bolaligida kichiktoy bola musiqani o'z atrofidagi tovushlar, shovqinlardan farqlaydi. U o'z e'tiborini tinglagan kuyga qaratadi ma'lum vaqt jim qoladi, tinglaydi, unga jilmayish, g'ug'ulash ayrim harakatlar bilan javob beradi, "jonlanishlar kompleksini" namoyon qiladi.

Katta bolalar anchagina o'sgan, psixologik qobiliyatlarga ega bo'ladilar. Ular hodisalar o'rtasidagi ba'zi aloqalarni anglaydilar, oddiy umumlashtirishlarni amalga oshira oladilar - masalan, musiqa xarakterini, ijro etilgan kuy yoki qo'shiqning qaysidir belgilariga ko'ra quvnoq, shodmon sokin yoki g'amgin ekanligini aytib bera oladilar. Ularning xarakteriga ko'ra turlicha bo'lgan qo'shiqlarni qanday kuylash kerakligi, tinch xorovodda yoki xarakterli raqsdan

qanday harakat qilish kerakligi xaqidagi talablar ham tushunarlidir. Musiqa qiziqishlari ham shakllanadi; faoliyatning u yoki bu turiga ya'ni, musiqa janriga moyillik bildiriladi. Olti – etti yoshga kelib badiiy didning boshlang'ich kurtaklarining namoyon bo'lishi - asarga va uning ijrosiga baho bera bilish qobiliyatlarining namoyon bo'lishi- asarga va uning ijrosiga baxo bera bilish qobiliyati kuzatiladi.

Bu yoshda ashula aytiladigan ovoz jarangdorlik, oxangdorlik, xarakatchilik kasb etadi. Bolaning diapazoni tenglashadi, vokal intonatsiyasi ancha barqarorlashadi. Agar to'rt yoshli bolalar hali ham katta kishi qo'llab – quvvatlab turishiga muxtoj bo'lsalar sistemali tarzda o'qitish natijasida olti yoshli bolalarning ko'pchiligi musiqa asbobi jo'rligisiz ham kuylay oladilar.

Musiqa mashg'ulotlari davomida bolalarning hatti – xarakatlari, o'quv va ijodiy topshiriqlarni bajarishga yo'naltiriladi. Ular kuylash jarayonida ijrochilik malakalarini egallaydilar va o'zlarining sodda ohanglarini badixa qiladilar, turli raqslarni ijro etishda, turli raqs xarakatlarni bajarishda musiqali o'yin obrazlarini o'zlaricha ifodalashga urinadilar. Bog'cha bolalariga kuy va qo'shiqni kuylatish, o'yin o'rgatish va turli o'zbek milliy cholg'ulari bilan tanishtirish orqali ularning musiqaga bo'lgan qiziqishi, xavasi ortib boradi va bu esa muxim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Hozirgi rivojlanish jarayonida ko'pchilik maktabgacha ta'lim muassasalari, maktablar kompyuterlar, musiqiy markazlar, televizor, radio kabi bir qator yangi axborot texnologiyalari bilan jihozlanmoqda. Bu texnologiyalardan musiqa madaniyati mashg'ulotlari, darslarida ham foydalanish yuqorida keltirilgan shaxsiy fazilatlarni shakllantirishda juda qo'l keladi.

1. Bolalarining musiqiy faoliyatlarini uyushtirish shakllarini;
2. “Musiqa madaniyati” dasturi mazmunini, uning g'oyaviy-nazariy asoslarini, didaktik usul va tamoyillarini;

3. Bolalarning yosh xususiyatlarini;
4. Musiqa mashg'ulotlari (darslari)da o'rganiladigan asarlarning badiiy xususiyatlari, tarbiyaviy ahamiyatini;
5. Maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktabda va maktabdan tashqari olib boriladigan mashg'ulotlarning samarali shakl va usullarini tashkil etishni;
6. Musiqa mashg'ulotlari (darslari)ni konstruksiyalash: reja-konspekt tuzish, kerakli musiqiy asarlarni to'plash, musiqani o'rgatishning unumli yo'llarini izlash;
7. Pedagogik masalalarini formulalash va echish;
8. Bolalarning musiqiy qobiliyatlarini ochib beruvchi ijrochilik musiqiy faoliyatlarini uyushtirish (Bayram ertaliklari tashkil etish);
9. Bolalarda mavjud bo'lgan bilimlarni, yangi bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirish va hokazolar.

Musiqa mashg'ulotlar (darslar)i bolalarga o'z milliy musiqiy tarixlari, musiqaning elementar nazariyasi, jahon musiqa san'ati namoyondalarining ijodi haqida tushunchalar berish, ularda musiqiy madaniyatni, odobni va nafosatni tarbiyalashga asos soladi.

Bolalarda kuylash malakalarini tarbiyalashning o'z qiyinchiliklari bo'ladi. Bolalar hali asarni to'la tahlil qila olmaydilar. SHuning uchun avvalam bor musiqiy rahbar o'zi qo'shiqni namunaviy tarzda kuylab bermog'i lozim. Agar qo'shiq yozuv lentasida yozilgan bo'lsa, magnitofonda qo'shiqni biror bir bolalar xorlari ijrosida eshittirish ham yaxshi natija beradi. Keyin qo'shiqni qayta-qayta kuylab yod olinadi. Qayta kuylash usulining ikkita sharti mavjuddir:

- 1) Bola kuylayotganda aynan nima qilishi va nimaga erishishi mumkin bo'lgan, puxta, aniq bilimga ega bo'lishi lozim.

2) Bola nimaga erishganini, har bir mashqning qanday natija berganini, qanday xatolarga yo‘l qo‘yilganini bilishi kerak va keyingi mashqlarida xatolarni bartaraf etishi lozim.

Birinchi shartning to‘g‘ri bajarilishi uchun musiqa savodxonligi jarayonini kuylash jarayoni bilan bog‘liqligi, mantiqan bir-biriga mosligiga e‘tiborni qaratish darkor. Ikkinchi shartning bajarilishi qayta kuylash mashqining ma‘lum bir maqsadga qaratilganligiga bog‘liq. Bunda musiqa rahbari (o‘qituvchisi) har gal qayta kuylanganda mashqni bolalar bilan o‘z vaqtida tahlil qilib borishi zarur. Musiqa rahbari (o‘qituvchisi) kuylashda yaxshi natijalarga erishish uchun quyidagi tadbirlarni o‘tkazishi tavsiya etiladi:

- 1) Bolalarni ohangdoshlikni his etishlariga erishish;
- 2) Har bir bolaning individual xususiyatini hisobga olish;
- 3) Iloji boricha milliy cholg‘u asboblardan foydalanish;
- 4) Mashg‘ulot (darslar)da faol qatnashgan, qobiliyatli bolalarni musiqa to‘garaklariga jalb etish.

Bolalar musiqa mashg‘ulotlarida faqat qo‘shiq o‘rganish yoki musiqa ritmik harakatlarni egallash bilan cheklanib qolmay, balki musiqa rahbari (o‘qituvchisi) ijrosida, plastinka yoki magnit lentalari yordamida musiqa asarlarini tinglaydilar, idrok etadilar. Musiqa asoslarini bolalarga tushuntirish va tanishtirish bolalarning musiqiy bilim saviyasini kengaytiradi. Musiqa asarlarini eshitish mashg‘ulotlarni mazmunan boyitadi, xilma-xilligini oshiradi, mashg‘ulotlarni hayajonli o‘tishiga katta yordam beradi.

Bolalar bilganlaricha javob beradilar. Musiqa rahbari (o‘qituvchisi) bolalarga ko‘rgazmali qurollar yordamida o‘zbek milliy cholg‘u asboblarni ko‘rsatib, birma-bir tanishtirib chiqadi, bolalar bilan fikr almashadi. Bolalarda cholg‘u asboblari ijro eta olish uchun to‘garaklarga qatnashishni tavsiya etadi.

Ko'rib turganimizdek, musiqa rahbari (o'qituvchisi) faqatgina qo'shiqkuylashni emas, balki bir qator musiqiy-nazariy bilimlarga ega bo'lmog'i shart. Musiqa mashg'ulotlari hox u qo'shiq kuylash bo'lsin, xoh musiqa tinglash bo'lsin, xoh nazariy bilimlar bo'lsin yosh avlodni axloqiy poklik, ma'naviy boylik va jismoniy barkamollikni mujassamlashtirgan har tamonlama etuk shaxs qilib shakllantirishga asos solar ekan.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, musiqa mashg'ulotlari (darslari)orqali musiqa rahbari (o'qituvchisi) bolalarda yuksak ma'naviy, badiiy va axloqiy madaniyatni, milliy g'urur, vatanparvarlik tarbiyasini, nafosat vabadiiy didni o'stirishga, tafakkurlarini kengaytirishga, mustaqillik va tashabbuskorlikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Xulosa

Bola shaxsining har tomonlama kamol topishi estetik tarbiyaning axloqiy aqliy va jismoniy tarbiyaning uzviy aloqasi tufayli ro'yobga chiqariladi. G'oyaviy – axloqiy ta'sirini amalga oshirilishiga to'g'ri ishlab chiqilgan va bolalarning yosh imkoniyatlariga muvofiq tanlangan repertuar yordam beradi. Biroq eng asosiysi - musiqaning o'ziga xos xususiyati tufayli shakllanadigan “Xissiyotlar maktabi” bo'lib tinglovchida birgalikda xis qilish tuyg'usini uyg'otishdir.

Musiqqa mashg'ulotlarida bilish va aqliy faoliyatlar xam aktivlashadi. Bolalar musiqani diqqat berib tinglar ekanlar ko'p narsalarni bilib oladilar. Biroq, bunda ular musiqaning eng umumiy xususiyatlari eng yorqin obrazlarinigina idrok etadilar. Agar bolaning oldiga musiqani e'tibor berib tinglash, uning ifoda vositalarini farqlash, qiyoslash, ajratish vazifalari qo'yilgan bo'lsa emotsional munosabat o'z ahamiyatini yuqotmaydi. Bu aqliy xarakterlar bola xissiyoti va kechinmalari doirasini boyitadi hamda kengaytiradi, ularga onglilikni tarkib toptiradi .

Musiqali estetik tarbiyaning garmonikligiga musiqqa faoliyatining maktabgacha yoshdagi bolalarga tushunarli bo'lgan barcha turlaridan, o'sib kelayotgan insonning barcha imkoniyatlaridan foydalanilgan taqdirdagina ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. SHu bilan birga pedagogikning vazifalari murakkablashtirilar ekan, bolalarning o'zlariga xos ta'sirchanliklarini suiste'mol qilmaslik lozim. Musiqqa san'ati, uning o'ziga xos xususiyatlari pedagogning oldiga bir qator spetsifik vazifalarni hal qilishni ko'ndalang qilib qo'yadi:

- musiqaga muhabbat va qiziqishni tarbiyalash. Faqat emotsional ta'sirchanlikni va moyillikni o'stirishgina musiqaning tarbiyaviy ta'sirida keng foydalanish imkonini beradi;

- bolalarni muayyan uyushtirilgan sistema yordamida turli xildagi musiqa asarlari hamda unda foydalaniladigan ifoda vositalari bilan tanishtirib, ularning taassurotlarini boyitish;

- bolalarda musiqa hamda ashula aytish, ritmika, bolalar musiqa asboblarini chalish sohasida eng oddiy ijrochilik malakalarini shakllantirib, ularni musiqa faoliyatini xilma - hil turlarida qatnashtirish. Ularni musiqa savodining elementlari bilan tanishtirish. Bularning barchasi bolalarga ongli, bevosita, ifodali harakat qilish imkonini beradi;

- bolalarga umumiy musiqa qobiliyatini (sensor yuqori ladda eshitish, ritmni his qilish qobiliyatlarini) o'stirish, xonandalik ovozi va harakatlarning ifodalaligini tarkib toptirish. Agar mazkur yoshda bolani aktiv amaliy faoliyatga o'rgatilsa va qatnashtirilsa uning barcha qobiliyatlari shakillanadi va o'sadi;

- bolaning musiqa didini kamol topishiga yordam berish . Musiqa haqida olingan ta'sir va tasavvurlar asosida avvalo ijro etilayotgan asarlarga nisbatan tanlash, so'ngra esa baxolash munosabatlari namoyon bo'ladi;

- bolalarda musiqaga, eng avvalo - ularning bunday faoliyatlari uchun qulay bo'lgan musiqa o'yinlari va xorovodlarga obrazlarni ifodalash tanish raqs xarakterlarida yangi birikmalar qo'llash, xirgoyi qilish kabi faoliyatlarga ijodiy munosabatni o'stirish. Bu kundalik

xayotda o'rganilgan repertuardan foydalanish, musiqa asboblari
chalish, ashula aytish, raqsga tushishlarni qo'llashdagi mustaqillikni
tashabbus, ishtiyoqni aniqlash imkonini beradi. Bu imkoniyatlarning
namoyon bo'lish ko'proq o'rta va katta maktabgacha tarbiya yoshdagi
bolalar uchun muxim vosita bo'lib xizmat qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. YUksak ma'naviyat – engilmas kuch. –T.: “Ma'naviyat”, 2008. 124 b.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. «Mulokot» jurn. 5-son. 1999 y.
3. Karimova D. Musiqiy pedagogic mahorati asoslari. T.2007 y.
4. Soipova D. Musiqa o‘qitish metodikasi va nazariyasi T. 2009 y.
5. Ortiqov T. Musiqa o‘qitish metodikasi. T. 2010 y.
6. www. Pedagog. uz. Soipova D. Musiqa o‘qitish metodikasi va nazariyasi T. 2008
7. 13.Karimov I.A. YUksak ma'naviyat – engilmas kuch. –T.: “Ma'naviyat”, 2008. 124 b.
8. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. «Muloqot» jurn. 5-son. 1999 y.
9. Karimov I.A. Eng qadimiy, asl milliy, g‘oyat ardoqli bayram. T.2002.
- 10.S.Yo‘ldosheva, G.Sattorova «Folklor-etnografik ansambllari. Toshkent-O‘qituvchi 2007 yil.
- 11.Sobirova N. Xorazm «oshiq» turkumi dostonlari. T. «Minxoj» 2005
- 12.Qosimov N.Musiqa folklor ijrochiligi.T.2000.
- 13.Raxmatjon Tursunov. “Xalq musiqa ijodiyoti va adabiyoti” “Ma’rifat-Madadkor” nashriyoti Toshkent 2002yil.
14. D.Omonullaeva “Maktabda musiqa tarbiyasi va metodikasidan leksiyalar kursi (musiqa pedagogikafakulteti talabalari uchun o‘quv qo‘llanma)”. Toshkent 2002
15. A.Jabborov, A. Boyqo‘ziev. O‘zbeknavo: ustozlar, yulduzlar, shogirdlar. T., «CHO‘lpon» nashriyoti, 2000.
- 16.Mualliflar guruhi. «O‘zbekiston san’ati». T., «SHarq» nashriyot matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. 2001.

Buxoro davlat universiteti

**Musiqiy ta'lim yo'nalishi 4- kurs talabasi Jabborova Sitoraning
«Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va
vazifalari guruh va faoliyatlar misolida»
mavzusidagi bitiruv malakaviy ishiga rahbar**

X U L O S A S I.

Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarning musiqiy uquvi, ayniqsa, xotirasi, ritm tuyg'usi musiqaga mos harakatlar yordamida yaxshi rivojlanadi. Har qanday harakat turi musiqiy asarning sur'ati va ritmi ostida bajariladi, harakat bilan bog'liq bo'lgan musiqiy ohanglar bola xotirasida turg'un saqlanadi.

Raqs va musiqiy harakatlar bolada harakatchanlik, chaqqonlikni rivojlantirib, qomatining to'g'ri o'sishiga va badanini chiniqtirishga katta yordam beradi.

Musiqiy asarlar tarbiyalanuvchilarda turlicha emosional hislar uyg'otib, turlicha kayfiyatlar hosil etib, ularning ongida o'ziga xos obrazlar yaratadiki, bolalar asar mazmunini turli harakatlar va ishoralar bilan ifodalashga harakat qiladilar. Demak musiqaga mos harakatlar tarbiyalanuvchilarning aqliy va nafosat qobilyatini rivojlantirish bilan birgalikda irodasini ham rivojlantiradi. Musiqiy asarlardan marsh, raqs va o'yinlar tarbiyalanuvchilarga tez ta'sir etadi, shuning uchun ham quvnoq raqs, qiziqarli musiqali o'yinlar har bir bolaning e'tiborini o'ziga tortadi.

Bolalarda musiqa harakatlarni, estetik tarbiyani oshirishda katta ro'l o'ynaydi. Bog'cha yoshidagi bolalar ilk yoshdan boshlab sakraydi,

o‘ynaydi, lekin bu bolaning ritmik harakatlandi, degani emas. Bu davrda bolalar musiqa ostida emosional harakatlanadi, eshitish qobiliyati o‘sadi.

Ishning birinchi bobi **Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari** deb nomlanib, Adabiyotlar tahlili, Bolalar bog‘chasida musiqa savodi va metodlari, Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa mashg‘ulotlarida ijrochilik kabi paragraflardan iborat.

Ikkinchi bobi **Bolalar muassasalarida musiqa mashg‘ulotlarida ijrochilik turli musiqiy tadbirlarni o‘tkazish uslublari** ijrochilik musiqa san’atining janri sifatida, Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa va ijrochilik harakatlar o‘rgatishning uslublari, Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa tarbiyachisi pedagogik mahorati va tajriba-sinov ishlari va xulosa qismlaridan iborat.

CHiqarilgan xulosa va tavsiyalar ilmiy qiymatga ega va ulardan musiqiy ta’lim va tarbiya ishlarini olib borishda foydalanish mumkin.

Malakaviy bitiruv ishi ilmiy tilda, tushunarli yozilgan. Uni mustaqil bajarilgan va tugallanagan tadqiqot sifatida himoyaga tavsiya etish mumkin.

Ilmiy rahbar

Buxoro davlat universiteti

**Musiqiy ta'lim yo'nalishi 4- kurs talabasi Jabborova Sitoraning
«Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va
vazifalari guruh va faoliyatlar misolida»
mavzusidagi bitiruv malakaviy ishiga**

T A Q R I Z.

Musiqqa darslari jarayonida musiqaviy ritmik harakatlarni bajarish faoliyati tarbiyalanuvchilarning musiqiy qobiliyatlari, xususan, ritm-usul tuyg'usi va asar badiyatini harakatlarda ifodalash malakalarini rivojlantirish bilan birga, ularning jismoniy rivojlanishlari uchun ham muhimdir. Bu, ayniqsa, boshlang'ich sinf tarbiyalanuvchilari uchun nihoyatda zarurdir. Chunki yosh bolalarning me'yoriy rivojlanishlarida har qanday harakat turlari muhim rol o'ynaydi. Bu borada musiqqa darslari mazmunida katta imkoniyatlari mavjud va musiqqa darslari o'zining mazkur xususiyatlari bilan ham boshqa fanlardan ijobiy farq qiladi.

Ma'lumki, jismoniy tarbiya darsidan tashqari boshqa fanlar darslari davomida tarbiyalanuvchi vaqti-vaqti bilan tarbiyalanuvchilarning ruhiyatini hisobga olib, dars mazmuni va bolalarning fikrlash jarayonini to'xtatib harakatli maruzalar o'tkazadilar.

Musiqqa darslari bundan nafaqatistisnodir, balki musiqali harakat turlari o'rganayotgan asarning xarakteri, badiiy obrazlari, ifodaviy va ijro xususiyatlarini chuqur his etish hamda ularni ma'lum darajada ijodkorona ifodalash uchun ham muhimdir. Ana shunda dars boshidan oxirigacha uzilmaydi va mantiqdan bir butunlikni tashkil etadi.

Muallif malakaviy bitiruv ishini bajarishga ilmiy nuqtai-nazardan to‘g‘ri yondoshgan. Bu uning rejalashtirilish, maqsad va vazifalarni belgilanishida ko‘rinadi. Ish bilan tanishish davomida shunga ishonch hosil qildikki, tadqiqotchi mavzuni yoritishda mos manbalarga tayanib tavsiya etadi.

Tadqiqot ishi uni bajarish bo‘yicha nizom talablari darajasida yozilgan. Mazkur malakaviy bitiruv ishini ochiq himoyaga tavsiya etish mumkin.

Taqrizchi

Buxoro davlat universiteti

Musiqiy ta'lim yo'nalishi 4- kurs talabasi Jabborova Sitoraning «Maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaning maqsad va vazifalari guruh va faoliyatlar misolida» mavzusidagi bitiruv malakaviy ishiga

T A Q R I Z.

Bolalar muassasalarida musiqa ta'limiga asos solinadi, shuning uchun musiqa rahbari ayniqsa o'qitish metodikasini yaxshi bilishi, bog'cha yoshidagi kichik bolalarning yosh va individual xususiyatlarini, ularning musiqa va qo'shiqchilik imkoniyatlarini chuqur bilishi zarur. Musiqa ta'limini shartli ravishda ikki bosqichga bo'lish mumkin.

Birinchisi, tayyorlov bosqichi. Bundan ko'zlanadigan asosiy maqsad – bolalarning musiqa uquvini o'stirishdir. SHu vaqt mobaynida bolalar musiqa tovushlarining baland-pastligi va cho'zimi kabi o'ziga xos xususiyatlarni ajrata bilishga o'rganishlari va nota yozuvini o'rganishga tayyorlanishlari kerak. Ikkinchi bosqichda nota savodi, ya'ni bevosita musiqa tovushlarining grafik usulda ifodalanishi – nota yozuvini o'rganishga kirishiladi. Musiqa mashg'ulotlari jarayonida bola hayotiy voqelikni musiqiy obrazlar orqali idrok etib boradi. Bolalar yoshiga mos musiqa asarlari kichkintoylarda unutilmas taassurot qoldiradi, ularning ruhiy dunyosini boyitadi. Bog'cha sharoitidagi musiqaviy tarbiya badiiy adabiyot va tasviriy san'at bilan uzviy bog'langan holda amalga oshiriladi. Ashula aytish usuli, janrdagi musiqa asarlari, xususan, syujetli cholg'u pesalarini tinglash, musiqaviy o'yinlar bilan shug'ullanish va raqsga tushish jarayonida musiqa mashg'ulotlari ko'pincha badiiy so'z

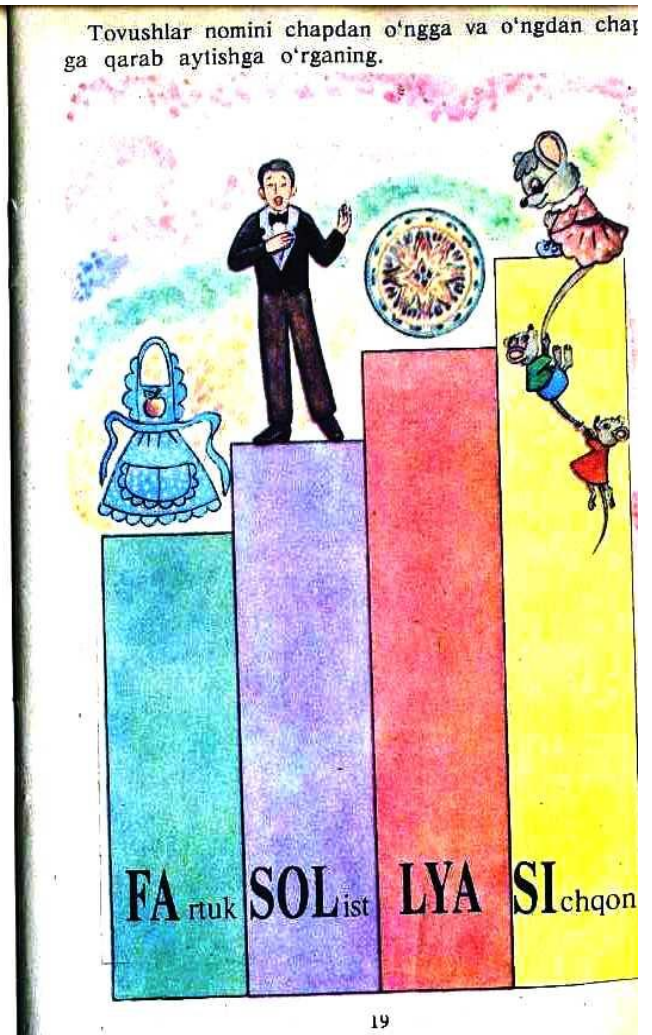
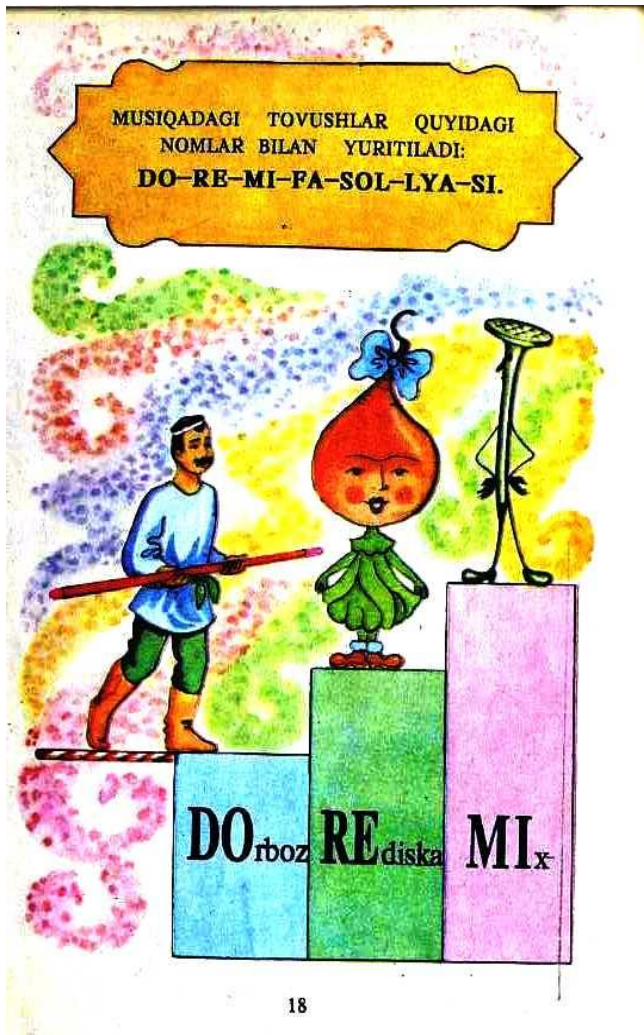
bilan belgilanadi. Bola badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etishi va chuqur idrok qila olishi uchun tasviriy san'at asarlaridan unumli foydalaniladi.

Muallif o'z ishida bolalarni ritmikani his qilishlari uchun turli metodlardan foydalanib o'tkaziladigan har bir musiqa mashg'ulotlari kichkintoylarda badiiy estetik zavq uyg'otishini, ularning his-tuyg'ularini rivojlantirishini, ijodiy fikri va nutqini o'stirishini yoritib bergan.

Chiqarilgan xulosalar va ishlab chiqarilgan tavsiyalar ishning nazariy va amaliy ahamiyatini oshiradi va undan amaliy faoliyatda foydalanish mumkinligini ko'rsatadi.

Men ushbu malakaviy bitiruv ishini ta'lim tizimida ahamiyatga molik deb hisoblayman va himoyaga tavsiya etaman.

Taqrizchi

Surnaydan
baland va in-
gichka tovush
chiqadi.

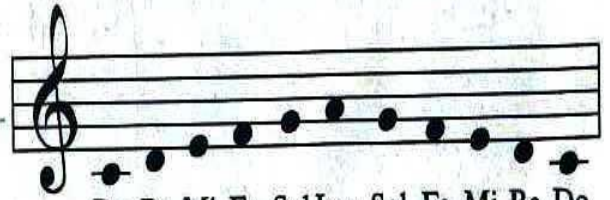
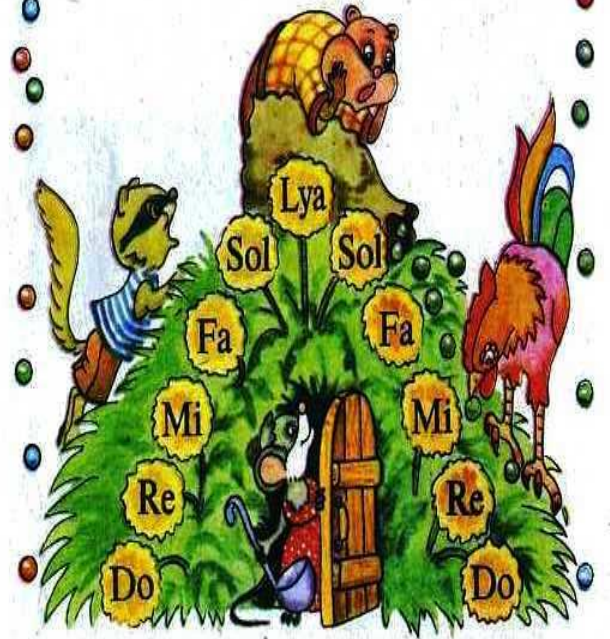
Karnaydan
kuchli va yo'-
g'on tovush chi-
qadi.

Bolalar tovushi ingichka, kattalar tovushi yo'g'on o'ladi.

A — U DEGANDA TOVUSH PASTDAN
YUQORIGA CHIQADI.

Tovush chiqarib ayting.

Do Re Mi Fa Sol Lya Sol Fa Mi Re Do

TOVUSHLAR YUQORI, PAST VA BIR
TEKIS BALANDLIKDA BO'LADI.